

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

МИТНИК Олександр Якович

УДК 371.132:37.025(043)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
МИСЛЕННЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

13.00.04 — теорія та методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України
Бондар Володимир Іванович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, директор Інституту педагогіки і психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Андрієвський Борис Макійович,
Мукачівський державний університет, завідувач кафедри педагогіки й методики початкового навчання;

доктор педагогічних наук, професор **Гусак Петро Миколайович,** Волинський державний університет, завідувач кафедри соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор **Петухова Любов Євгеніївна,** Херсонський державний університет, декан факультету дошкільної і початкової освіти.

Захист відбудеться «08» квітня 2010 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «26» лютого 2010 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Для досягнення успіху у соціумі особистості недостатньо знань основ наук. Вона має ще володіти надзвичайно важливим логічним арсеналом - методами аналізу і синтезу, абстрагування й узагальнення, умінням доводити і спростовувати, робити правильні висновки, приймати обґрунтовані, раціональні в тій чи іншій ситуації рішення, іншими словами, – бути інтелектуально розвиненою особистістю. На сьогодні провідною метою навчання є інтелектуальний розвиток особистості. Саме на інтелектуальний розвиток, розвиток інтелектуальних умінь спрямовано зміст початкової освіти.

Проблема інтелектуального розвитку, розвитку пізнавального інтересу, пізнавальної самостійності молодшого школяра досліджувалась як у педагогічній, так і у психологічній науці (Н. Бібік, В. Бондар, О. Савченко, В. Сухомлинський, Д.Богоявленська, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, Є. Кабанова-Меллер, З. Калмикова, Ю. Карпов, О. Киричук, Г. Костюк, І. Лернер, В.Паламарчук, Н.Тализіна, М. Смульсон, А.Фурман, М. Холодна та ін.). Взаємозв'язок інтелектуального й мовного розвитку молодшого школяра, виховання пізнавально активної, творчо мислячої, самокритичної особистості розглянуто у працях Ш. Амонашвілі, Г. Балла, Н. Бібік, О. Киричука, О. Савенкова, О. Савченко, В. Сухомлинського, В. Хуторського та ін.

Для того щоб кожна людина спроможна була створювати матеріальні й духовні цінності, змінювати на краще суспільне життя й себе, аналізувати й оцінювати наслідки цих змін, доводити цінність власних думок іншим людям важливо з початкової школи формувати культуру мислення особистості, основними складовими якої є вміння мислити і конструктивно взаємодіяти з іншими.

У педагогічній та у психологічній літературі розвиток культури мислення учня ототожнюється з інтелектуальним розвитком і розвитком мовлення (Л. Виготський, Н. Білоконна, П. Копнін, В. Семиченко, В. Сухомлинський та ін.). Відсутні дослідження щодо формування культури мислення як дисципліни розуму, яка ґрунтується на сформованій у навчальній діяльності цілісній і гнучкій системі знань, умінь і навичок.

Формування культури мислення молодшого школяра у навчально-виховному процесі передбачає розв'язання вчителем таких завдань: становлення мотиваційної сфери: розвиток мотивів розумової діяльності, мотивів досягнень та саморозвитку; становлення пізнавальної сфери особистості, що означає, перш за все, інтелектуальний розвиток молодшого школяра; становлення соціальної сфери особистості, що означає розвиток уміння конструктивно взаємодіяти з іншими людьми, виховання емпатії, емоційної стійкості, почуття власної гідності та самоповаги. Було проведено дослідження щодо розвитку соціальної сфери особистості в процесі виховання (І. Бех, Л. Божович, Я. Коломінський, В. Огнев'юк, І. Огородников та ін.). Дослідження щодо розвитку взаємопов'язаних між собою

мотиваційної, пізнавальної і соціальної сфер культури мислення особистості молодшого школяра в процесі навчання відсутні.

Успіх у формуванні культури мислення молодшого школяра в процесі навчання пов'язаний з наявністю спеціально розробленої технології цього процесу та з можливістю оволодіння нею вчителем. Технологія формування культури мислення молодшого школяра як організаційно-методичний інструментарій навчально-виховного процесу не була предметом спеціальних наукових досліджень. Успіх в оволодінні вчителем зазначеною технологією залежить від ступеня розвитку його інтелектуальної культури. У психологічних і педагогічних працях висвітлюються загальні питання проблеми формування особистості вчителя (Є. Барбіна, М. Євтух, І. Зязюн, М. Лазарєв, А. Мудрик, В. Семиченко, В. Сластьонін, Л. Спирін, О. Щербаков та ін.), зокрема, проблема формування творчої особистості майбутнього вчителя (В. Андрєєв, Н. Кічук, Л. Лузіна, С. Сисоєва та ін.). Ряд досліджень присвячено інтелектуальному розвитку вчителя в процесі професійної підготовки (І. Лернер, З. Слепкань, О. Савченко, В. Сухомлинський та ін.), зокрема розвитку педагогічного мислення (А. Брушлинський, В. Дружинін, В. Кан-Калік, Ю. Кулюткін, Н. Менчинська, М. Нікандров, С. Рубінштейн, Н. Тализіна, В. Сластьонін та ін.), математичної культури (З. Слепкань, В. Недеялкова та ін.), культури логічного мислення (В. Брюшинкін, С. Іконнікова, С. Мустафіна, та ін.), інтелектуальної культури (Ф. Гоноболін, І. Зязюн, Г. Сухобська та ін.), педагогічної культури як вищого прояву професіоналізму вчителя (Н. Гузій, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.).

В останні десятиліття з'явилися дослідження, які розкривають різні аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя: зміст та засоби такої підготовки (А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, П. Гусак, М. Данилов, М. Кузьміна, В. Загвязинський, Г. Ільїна, В. Лозова, В. Онищук, В. Паламарчук, Л. Петухова, П. Підласий, О. Савченко, М. Скаткін, І. Шапошнікова, Г. Щукіна та ін.); теоретико-методичні основи підготовки майбутніх фахівців до різних напрямків педагогічної діяльності (В. Бутенко, С. Гончаренко, Л. Масол, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Тименко та ін.). Суб'єктні якості вчителя та учня, важливі, зокрема, для навчально-виховного процесу, розкриваються у працях К. Абульханової, Г. Балла, А. Брушлинського, І. Петрова, Є. Сайко, В. Татенка, В. Титова. Досліджувалися проблеми безперервності педагогічної освіти (В. Луговий, О. Мороз, Н. Протасова, Р. Хмелюк та ін.), підвищення кваліфікації вчителів (В. Бондар, С. Крисюк, М. Красовицький, Ю. Кулюткін, В. Маслов та ін.), методичної роботи з педагогічними кадрами (Т. Борисова, І. Жерносек, М. Красовицький та ін.).

Проте у дослідженнях з підготовки майбутнього вчителя до різних напрямків педагогічної діяльності, взагалі, та з формування певної культури у майбутнього вчителя (педагогічної, інтелектуальної, моральної, правової тощо), певної культури в учня (культури мислення, мовлення тощо), зокрема, особистість переважно розглядається як споживач: у неї має бути певна сума знань, умінь,

навичок, якостей, чеснот тощо. Якщо ж особистість і розглядається з позиції діяча, то в певних ролях, межах, визначених вчителем або викладачем.

Особистість є і творінням культури і її творцем. Освоюючи світ культури, людина творить себе як особистість і має у подальшій життєдіяльності збагачувати світ культури новими здобутками у певній галузі пізнання. Для того, щоб особистість була спроможна творити культуру, вона, окрім бажання це робити, має знати, як створювати певні продукти творчості, усвідомлювати суспільну значущість створеного, вміти конструктивно взаємодіяти з іншими людьми. У межах дослідження буде здійснено спробу виховати у студентів ставлення до себе, як до діяча, змодельовати процес формування у майбутнього вчителя певних знань, умінь, прийомів, якостей діяча.

Від уміння мислити і конструктивно взаємодіяти з іншими людьми (складові культури мислення учня) значною мірою залежить рівень вихованості та освіченості особистості, її якості, спосіб поведінки, ставлення до інших людей. В такому розумінні формування культури мислення особистості учня охоплює й формування культури мовлення, поведінки тощо. А це, в свою чергу, підкреслює актуальність дослідження.

Проте відсутні дослідження щодо розвитку інтелектуальної культури вчителя в процесі професійної підготовки, і, як наслідок, проблема підготовки вчителя до формування культури мислення молодшого школяра у системі професійної освіти ще не була предметом спеціального дослідження.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена необхідністю розв'язання суперечностей між:

- об'єктивною потребою суспільства у фахівцях, які вміють мислити, самостійно добувати й осмислювати інформацію, аналізувати ситуацію, адекватно оцінювати результати власної діяльності, конструктивно взаємодіяти з іншими людьми та реальним станом професійної підготовки, зорієнтованої на формування готовності випускників педагогічних ВНЗ методично грамотно діяти у запланованих, заздалегідь змодельованих навчальних ситуаціях;
- посилення розвивальної спрямованості змісту підручників, навчальних посібників для початкової школи, з одного боку, та неготовністю більшості вчителів працювати за такою навчальною літературою;
- соціальною потребою у підготовці майбутнього вчителя в системі вищої педагогічної освіти до формування культури мислення молодшого школяра та недостатньою розробленістю теоретичних та методичних засад такої підготовки;
- потребою в організації навчання як цілісного творчого процесу та відсутністю у випускника педагогічного ВНЗ знань про його структуру й професійних умінь щодо здійснення навчально-творчої діяльності молодшого школяра.

Необхідність подолання названих суперечностей зумовила вибір теми дослідження: **«Теоретико-методичні основи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова і є складовою теми «Підготовка конкурентоздатного вчителя як соціально-педагогічна проблема» (реєстраційний номер 0106U012171). Розроблено та впроваджено у навчальний процес ВНЗ матеріали монографії, навчально-методичних посібників, в яких описано процес формування у майбутнього вчителя початкової школи відповідних знань, умінь та якостей конкурентоздатного фахівця.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 1 від 31 січня 2006 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол № 6 від 27 червня 2006 року).

Мета дослідження полягає у розробці, науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодших школярів як складової їхньої професійної підготовки.

Для досягнення мети було визначено основні **завдання дослідження:**

1. Вивчити та проаналізувати стан розробки проблеми підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра у науковій літературі.
2. Розробити та науково обґрунтувати зміст та структуру культури мислення молодшого школяра, інтелектуальної культури вчителя.
3. Визначити критерії та показники готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.
4. Вивчити та проаналізувати стан готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра в умовах традиційної парадигми його підготовки.
5. Розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему професійної підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра в умовах формувального експерименту.
6. Вивчити та проаналізувати динаміку готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.
7. Розробити рекомендації педагогічним працівникам системи вищої та післядипломної педагогічної освіти щодо впровадження у процес професійної підготовки теорії і технології формування культури мислення молодшого школяра.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи у системі вищої педагогічної освіти.

Предмет дослідження — підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування культури мислення молодших школярів.

Концепція дослідження. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи має бути спрямованою на забезпечення його готовності до формування культури мислення молодшого школяра і ґрунтуватися на методологічному, теоретичному та технологічному концептах.

Методологічний концепт досліджуваної проблеми відображає взаємозв'язок та взаємодію наукових підходів щодо підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра, а саме, контекстного, системного, культурологічного, особистісно-зорієнтованого, рефлексивно-діяльнісного та аксіологічного.

З позицій *контекстного підходу* підготовка майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра є органічною складовою загального процесу професійної підготовки і здійснюється в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, логіки, фахових методик навчання, проходження педагогічної практики.

Системний підхід уможлиблює проаналізувати процес підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра як цілісну систему, в основі якої – взаємозв'язок між загальнопедагогічним, психологічним та методичним спрямуванням змісту вищої педагогічної освіти.

З позицій *культурологічного підходу* культура розглядається як процес творчої самореалізації особистості у соціумі, і як специфічний спосіб людської діяльності, і як система цінностей. Реалізація у дослідженні зазначеного підходу сприяє формуванню культури мислення молодшого школяра, розвитку інтелектуальної культури вчителя, як інтегративних особистісних утворень, які представляють сукупність взаємопов'язаних мотиваційної, пізнавальної та соціальної сфер особистості.

З позицій *особистісно-зорієнтованого підходу* нами розглядається конструктивна взаємодія у підсистемах «викладач – студент», «викладач – студентство», «студент – студент», «студент – студентство» як форма і як механізм здійснення процесу навчання у ВНЗ. В основі названих схем взаємодії лежить поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів.

Реалізація в дослідженні *рефлексивно-діяльнісного підходу* передбачає: розвиток здатності студентів брати на себе активну дослідницьку позицію з метою критичного аналізу, осмислення й оцінки ефективності вивчення всіх фахових дисциплін, професійної діяльності під час педагогічної практики; формування у майбутніх вчителів ставлення до себе як до діяча, яке виявляється в умінні змінювати (модернізувати) процес навчання й виховання учнів початкових класів, зважувати та оцінювати наслідки цих змін, аргументовано повідомляти про позитивні та негативні результати іншим людям.

Аксіологічний підхід уможлиблює програмування процесу професійної підготовки, який базується на ідеї, що людина – це динамічна система, яка постійно розвивається, змінюється, набуває в процесі професійної діяльності нових особистісних та професійно-значущих якостей, які забезпечують широкі можливості постійного професійного самовдосконалення.

Теоретичний концепт визначає систему філософських, психологічних, педагогічних та методичних дефініцій, покладених в основу розуміння сутності,

змісту та структури підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра; окреслює критерії та показники сформованості культури мислення молодшого школяра, готовності випускника ВНЗ до формування культури мислення молодшого школяра; розкриває теоретичне обґрунтування системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

Технологічний концепт дослідження передбачає створення організаційно-методичного забезпечення підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра у навчальному процесі ВНЗ, а саме: мотиваційної, когнітивної та операційної складових цієї підготовки. Технологічний концепт передбачає також перевірку ефективності підготовки, вимірники та показники її результативності – рівні готовності випускників ВНЗ до формування культури мислення молодшого школяра; рекомендації для викладачів системи вищої та післядипломної педагогічної освіти, вчителів, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, методистів науково-методичних центрів щодо впровадження технології формування культури мислення молодшого школяра у навчально-виховний процес початкової школи.

Основні положення концепції відображені в загальній гіпотезі дослідження.

Загальна гіпотеза дослідження: професійна підготовка майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра набуває ефективності, якщо здійснюється як система, що охоплює мотиваційно-цільовий, змістовий, діяльнісно-процесуальний, контрольню-регулювальний та оцінно-результативний компоненти.

Загальна гіпотеза конкретизується в таких припущеннях:

Готовність майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра можна забезпечити, якщо:

- її організаційно-методичний інструментарій охоплюватиме мотиваційну, когнітивну та операційну складові професійної підготовки;
- професійну підготовку спрямувати на розвиток у студентів інтелектуальної культури та на оволодіння теорією та технологією формування культури мислення молодшого школяра.

Теоретико—методологічні засади дослідження. З метою розв'язання поставлених завдань ми використовували концепції цілісно-системного (С. Архангельський, В. Афанасьєв, Н. Кузьміна, В. Семиченко) та діяльнісного (Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, Н. Талізїна) підходів до педагогічного стимулювання розвитку особистості; концепцію безперервної педагогічної освіти та професійної адаптації педагогічних працівників (В. Бондар, В. Луговий, О. Мороз, Н. Протасова, Р. Хмелюк); філософські та психологічні положення щодо детермінації діяльності об'єктивними і суб'єктивними факторами (С. Рубінштейн, А. Брушлінський, Б. Ананьєв, В. М'ясищєв); ідеї про системно-організовану дослідницьку діяльність (В. Давидов, В. Крутецький, В. Осинська, В. Паламарчук, В. Хміль та ін.); наукові праці, що розкривають закономірності педагогічної діяльності і специфіку професійної праці вчителя (Б. Андрієвський, І. Богданова, Ф. Гоноболін, П. Гусак, Н. Кічук, Н.

Кузьміна, З. Курлянд, Б.Наумов, Л. Петухова, О. Савченко, В. Синенко, В. Сластьонін та ін.); питання загального розумового розвитку особистості (П. Блонський, Л. Виготський, П. Гальперін, Н. Менчинська, В. Паламарчук, С. Рубінштейн, О. Савченко); проблеми активізації інтелектуальної діяльності у процесі навчання (Н. Бібік, О. Савченко, Д. Богоявленська, Л. Славіна, М. Смульсон та ін.); мотивації інтелектуальної діяльності (А. Маркова, Е. Ільїн, О. Матюшкін та ін.); теоретичні підходи щодо змісту поняття «культура» (С. Анісімов, В. Давидович, М. Дьомін, Л. Коган, О. Ханова, О. Хижна, О. Шевнюк та ін.); теоретичні положення щодо змісту та елементів педагогічної технології (В. Беспалько, М. Кларін, Г. Селевко, С. Сисоєва).

Для реалізації поставлених завдань використовувалися такі **методи** дослідження:

теоретичні: логічний аналіз психолого-педагогічної, методичної та філософської літератури з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми, визначення теоретико-методологічних засад дослідження; побудова теоретичних моделей;

емпіричні: діагностичні методи (анкетування, методики, тестування), обсерваційні методи (пряме й опосередковане спостереження) та прогностичні (експертна оцінка) з метою вивчення стану готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний); вивчення результатів діяльності майбутніх вчителів щодо володіння технологією формування культури мислення молодшого школяра та готовності її впровадження у навчально-виховний процес початкової школи;

статистичні методи використовувалися для перевірки об'єктивності й валідності одержаних результатів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше: розроблено концепцію професійної підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра у трьох концептах: методологічному, теоретичному та технологічному; розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено систему професійної підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра; виявлено організаційно-методичне забезпечення цієї підготовки; розроблено технологію формування культури мислення молодшого школяра як організаційно-методичний інструментарій навчально-виховного процесу у початковій школі; розширено масив емпіричних матеріалів щодо оцінки стану готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра та стану сформованості культури мислення молодшого школяра.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що здійснено теоретичний аналіз понять, які розкривають специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра (культура, культура мислення особистості, інтелектуальна культура особистості, інтелектуальний розвиток, готовність вчителя до здійснення педагогічної діяльності, педагогічна технологія); уточнено зміст понять: інтерактивний метод

навчання, завдання комбінованого характеру, завдання з логічним навантаженням; запропоновані авторські тлумачення понять: культура мислення молодшого школяра, інтелектуальна культура вчителя, розроблено їх зміст та структуру як інтегративних особистісних утворень, в яких представлені взаємопов'язані між собою мотиваційна, пізнавальна та соціальна сфери; окреслено критерії та рівні сформованості культури мислення молодшого школяра, готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

Практичне значення дослідження полягає у розробці й апробації спецкурсу: «Теорія і технологія формування культури мислення молодшого школяра» для студентів спеціальності «Початкова освіта» (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»), який введено до навчального плану підготовки фахівців; у складанні навчально-методичних посібників «Логіка на уроках математики», «Навчально-творча діяльність молодших школярів на уроках математики», «Як навчити дитину мистецтва мислення», в яких розкрито методику роботи над завданнями з логічним навантаженням на уроках математики, завданнями комбінованого характеру, завданнями, пов'язаними із змістом курсу «Логіка», на уроках математики, української мови; у складанні програми курсу «Логіка» для 2 — 6 класів загальноосвітніх навчальних закладів, навчальних посібників «Логіка» для 2, 3, 4 і 5 класів та методичних рекомендацій для вчителя щодо викладання даної дисципліни. Програма курсу «Логіка», зазначені навчальні та навчально-методичні посібники мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Впровадження результатів дослідження. Висновки і практичні рекомендації, викладені в дослідженні, впроваджено у навчальний процес вищих навчальних закладів: Київського міського педагогічного університету імені Б. Грінченка (довідка № 161 від 17.12.08), Миколаївського державного університету імені В. Сухомлинського (довідка № 01/1218-1 від 22.12.08), Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова (довідка №07-10/394 від 23.02.09), Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (довідка № 01-08/1385 від 21.11.08), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка №183 від 12.12.08), Севастопольського міського гуманітарного університету (довідка № 285 від 29.10.08), Слов'янського державного педагогічного університету (довідка №68-01-71 від 19.02.09), Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка (довідка №297-33/01 від 12.03.09). Впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснювалося також у межах експериментальної роботи Всеукраїнського рівня на тему: «Формування інтелектуальної культури особистості у межах навчально-виховного процесу ЗНЗ» (наказ МОН України № 271 від 06.04.06): довідка Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України №14/18 – 758 від 16.03.09.

Вірогідність результатів дослідження забезпечено теоретичним обґрунтуванням вихідних положень; використанням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження, адекватних предмету, меті, гіпотезі та завданням

дослідження; дослідно-експериментальною перевіркою системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодших школярів в процесі навчання у ВНЗ; аналізом одержаних результатів; використанням методів статистичного оброблення експериментальних даних.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати дослідження автор доповідав та їх обговорювали на *міжнародних конференціях: науково-методичній*: «Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти (Київ, 2004); *науково-практичних*: «Науковий пошук у вихованні: парадигми, стратегії, практика» (Севастополь, 2008); «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2008); на *всукраїнських конференціях: науково-практичних*: «Особливості дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки» (Київ, 2003); «Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки вчителя-вихователя-викладача» (Київ, 2005); «Технологія формування культури мислення молодшого школяра у навчально-виховному процесі початкової ланки освіти» (Київ, 2007); «Особистісно-професійна підготовка вчителя до формування культури мислення молодшого школяра» (Київ, 2008), «Сучасний стан та тенденції розвитку початкової освіти в Україні (Слов'янськ, 2009), *науково-методичній*: «Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя» (Київ, 2008); *щорічних науково-практичних конференціях* Університету економіки і права «КРОК» (Київ, 2004 – 2008); на *обласних науково-практичних семінарах* для викладачів педагогічних ВНЗ, вчителів початкових класів, які здійснюють експериментальне дослідження Всеукраїнського рівня (накази МОН України № 271 від 06.04.06, № 960 від 02.11.07, № 981 від 28.10.08): «Логічні компоненти змісту початкової освіти» (Івано-Франківськ, 2007), «Формування культури мислення молодшого школяра: теорія і практика» (Миколаїв, 2007), «Теоретико-методичні основи побудови уроку як цілісного творчого процесу» (Севастополь, 2008).

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедр педагогіки і методики початкового навчання Інституту педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова (2004 – 2009 рр.), педагогіки початкової освіти та методик викладання природничо-математичних дисциплін Інституту дошкільної, початкової та мистецької освіти Київського міського педагогічного університету імені Б. Грінченка (2003 – 2009 рр.)

Публікації. Основний зміст і результати дослідження висвітлено у 54 одноосібних публікаціях, з них: 1 монографії, 9 навчальних посібників, 3 навчально-методичних посібників, 4 брошурах з програмами і методичними рекомендаціями, 27 статей у фахових виданнях України, 6 – у збірниках матеріалів і тез науково-практичних конференцій.

Кандидатську дисертацію на тему: «Психолого-педагогічні умови становлення продуктивного спілкування в молодших школярів» (спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія) захищено в 1998 році, її матеріали у тексті докторської дисертації не використано.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків на 56 сторінках і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 459 сторінок, з них 362 сторінки основного тексту. У списку використаних джерел подано 483 найменування на 41 сторінці. Робота містить 19 таблиць, 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми; окреслено суперечності, які породжують проблему і, відповідно, зумовлюють вибір теми дисертаційного дослідження; визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження; сформульовано основні положення концепції та гіпотезу, охарактеризовано методи дослідження; розкрито теоретико-методологічні засади, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження; обґрунтовано вірогідність одержаних результатів, відображено їх апробацію.

У першому розділі **«Теоретичні засади підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра в педагогічній науці та практиці»** проаналізовано зміст професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, починаючи з середини 20-го століття і до сьогодення часу. Загальною метою професійної підготовки вчителя було формування політичної культури. Виходячи з цього, провідну роль у навчанні займали суспільно-політичні дисципліни, а саме: марксистсько-ленінська філософія, політична економіка, проблеми теорії сучасного соціалізму тощо. Основні ідеї цих дисциплін пронизували психолого-педагогічні та фахові дисципліни. У зв'язку з гуманізацією та демократизацією суспільства у другій половині 80-х років минулого століття зміст підручників з математики, природознавства, української та російської мов для початкової школи було збагачено завданнями розвивального характеру. У 2001 – 2002 роках створено нові програми для 4-річної початкової школи, які відповідають Державним стандартам початкової освіти, що були затверджені постановою Кабінету Міністрів України у листопаді 2000 року. Основним завданням кожного навчального предмета визначено різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків, розвиток мислення через впровадження у навчально-виховний процес завдань розвивального характеру, вироблення вмінь щодо застосування набутих знань у різноманітних навчальних та життєвих ситуаціях.

У зв'язку з вище зазначеним, з другої половини 80-х років 20 століття професійна підготовка змінила своє спрямування на формування готовності майбутнього вчителя до здійснення особистісно-орієнтованого навчання: О. Бондаревська, В. Давидов, В. Дьяченко, В. Зайцев, Л. Кондрашова, І. Якиманська та ін.

На початку 21 століття Україна, як учасниця Болонського процесу, розпочала процес модернізації системи педагогічної освіти згідно з основними положеннями парадигми європейського виміру в освіті, а саме: введено кредитно-модульну систему навчання, і, як наслідок, - зменшено загальну кількість аудиторних годин за рахунок збільшення частки самостійної роботи; створено ступеневу систему неперервної

освіти. Ступеневість у професійній освіті забезпечує реалізацію системного підходу до навчання. Зазначені позитивні зміни у професійній підготовці майбутнього вчителя не виключають певних недоліків у діях викладачів, які залишаються і сьогодні, а саме: у межах лекцій викладач, переважно, інформує студентів, тобто передає їм знання в готовому вигляді, у межах семінарів – здійснює контроль щодо засвоєння знань, під час практичних занять допускається активність студентів у певних ролях і межах, чітко регламентованих викладачем; викладачі, які ведуть фахові дисципліни слабо використовують досягнення сучасної психологічної та педагогічної науки, передають переважно лише теоретичні основи науки, наводять приклади шкільної практики, в яких діє абстрактний учень – учень далекий від реалій сьогодення; недостатньо уваги приділяється розвиткові професійно-значущих якостей, а саме: атракції, динамізму особистості, емпатії, емоційної стійкості; розвиткові педагогічної техніки та педагогічної інтуїції.

Проаналізувавши навчальні програми фахових дисциплін «Методика викладання освітньої галузі «Математика»» та «Методика викладання української мови» щодо оволодіння студентами знаннями й вміннями творця, було встановлено, що відсутня методика навчання учнів розв'язувати завдання розвивального характеру, технології створення їх студентами. Завдання розвивального характеру з математики, української мови чітко не структуровані, на практичних заняттях студентам пропонують лише тренувальні вправи щодо розв'язування подібних завдань. У програмах зазначених навчальних курсів не передбачена робота зі створення студентами завдань комбінованого характеру, завдань, які допомагатимуть розвивати в учнів такі форми думки, як поняття, судження, умовивід. У програмі з дидактики відсутній матеріал щодо структури уроку як цілісного творчого процесу, методи й форми організації такого уроку. Враховуючи вище зазначене, доходимо висновку, що в основному зміст психолого-педагогічних та вказаних фахових дисциплін спрямований на навчання студентів діяти психологічно, педагогічно та методично грамотно у запланованих, заздалегідь змодельованих навчальних ситуаціях. У процесі такого навчання передбачається й розвиток інтелектуальної культури майбутнього вчителя, який фактично ототожнюється з розвитком педагогічного мислення.

Розвиток інтелектуальної культури майбутнього вчителя в процесі оволодіння знаннями, вміннями, якостями діяча не був предметом спеціальних наукових досліджень і в такому розумінні не передбачений галузевим стандартом вищої педагогічної освіти.

Провідною метою освіти сьогодення є збереження психічного й фізичного здоров'я дитини, розвиток пізнавальної мотивації, формування міцних знань у вигляді гнучких систем, придатних для застосування у різних навчальних та життєвих ситуаціях. Механізмом досягнення цієї мети є, на нашу думку, формування культури мислення особистості у межах навчально-виховного процесу. Професійна підготовка вчителя до формування культури мислення молодшого школяра має сприяти подоланню зазначених недоліків у системі вищої педагогічної освіти. Зазначена підготовка має бути спрямована на забезпечення готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення

молодшого школяра. Для цього необхідно: розробити технологію формування культури мислення молодшого школяра у навчально-виховному процесі початкової школи; процес професійної підготовки студентів спрямувати на розвиток їхньої інтелектуальної культури та на оволодіння технологією формування культури мислення молодшого школяра.

У розділі здійснено теоретичний аналіз понять, які розкривають специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра, а саме: культура, культура мислення особистості, інтелектуальна культура особистості, інтелектуальний розвиток; розкрито авторське бачення структури, змісту, критеріїв та показників сформованості культури мислення молодшого школяра, структури та змісту інтелектуальної культури майбутнього вчителя.

Під **культурою мислення молодшого школяра** ми розуміємо дисципліну розуму, яка ґрунтується на сформованій у навчальній діяльності цілісній і гнучкій системі знань, умінь і навичок, придатній для пізнання об'єктивного світу, самого себе та для організації конструктивної взаємодії з іншими людьми. До визначення поняття „культура мислення молодшого школяра” ми застосовуємо особистісно-діяльнісний підхід. *Мотиваційна сфера* включає мотиви розумової діяльності (бажання мислити, прагнення довести власні думки; допитливість; стійкий інтерес до нового) та мотиви досягнень та саморозвитку. Ці мотиви у тандемі спонукають дитину до розумової активності. Пізнавальна сфера охоплює мислення особистості. *Пізнавальна сфера* містить змістовий, операційний та контрольньо-корекційний компоненти. *Змістовий компонент (знання)* є вихідною базою щодо мислення, необхідною передумовою його здійснення. Для того щоб знання були не механічним зібранням розрізнених частин, а чіткою системою взаємопов'язаних компонентів, тобто інструментом пізнання об'єктивного світу, необхідно вже з молодшого шкільного віку формувати поняттєве мислення. Саме поняттєве мислення зорієнтоване на відтворення в пізнавальному образі предметної реальності. Для того щоб дитина могла вийти „за межі” окресленого завдання і створювати власні „продукти”, а саме казки, вірші, використовуючи знання з математики, мови, природознавства, необхідно окрім поняттєвого розвивати творче та дивергентне мислення в учнів. Для здійснення пізнавальної діяльності необхідно, щоб мислення дитини було наділено такими якостями: гнучкість, активність, цілеспрямованість, широта, глибина, критичність.

Для здійснення процесу пізнання необхідно окрім системи впорядкованих знань (змістовий компонент пізнавальної сфери) володіти інтелектуально-творчими вміннями (*операційний компонент*). На нашу думку, **інтелектуально-творчі вміння** молодшого школяра – це здатність успішно здійснювати загальні розумові дії (аналіз, синтез, порівняння, аналогія, класифікація й систематизація понять і фактів), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовуючи систематизовані знання з шкільних дисциплін у процесі творення власних продуктів пізнавальної діяльності. До інтелектуально-творчих умінь молодшого школяра ми відносимо: 1) вміння планувати свої дії на декілька кроків вперед; 2) вміння розмірковувати; 3) вміння довести власну думку; 4) вміння створювати

власні „продукти”, а саме: казки, вірші тощо, використовуючи навчальний матеріал. *Контрольно-корекційний компонент* пізнавальної сфери особистості передбачає самоаналіз власного процесу мислення, в основі якого – вміння знаходити помилки, усвідомлювати та виправляти їх.

Для того, щоб кожна дитина досягла успіху у соціумі необхідно, окрім мотиваційної та пізнавальної, розвивати *соціальну сферу* особистості учня. У змісті соціальної сфери особистості учня ми виділяємо *емоційно-вольовий* та *комунікативний компоненти*. *Емоційно-вольовий компонент* містить такі якості: наполегливість, організованість, принциповість, витримка, чуйність, повага до думок партнера, емоційна стійкість у контакті, що означає дотримання моральних норм і правил взаємодії; здатність підпорядковувати особисті цілі й бажання спільній справі; здатність довести почату справу до завершення, здатність покласти на себе відповідальність в різних життєвих і навчальних ситуаціях; почуття власної гідності та самоповаги. До *комунікативного компонента* ми відносимо комунікативні вміння молодшого школяра, а саме: вміння пізнавати інших і розуміти їх, об’єктивно оцінити ситуацію і відносно неї прогнозувати свою поведінку; вміння активно слухати, вибирати роль, адекватно передавати і сприймати емоції; вміння рефлексивно управляти «Я-образом», що означає усвідомлення того враження, яке „Я” справляю на оточуючих і вміння його змінити за власним бажанням; володіння правилами поведінки – етикетом – здатність бути витриманим, доброзичливим, чуйним по відношенню до партнера по спілкуванню; володіння вербальною комунікацією, а саме: технікою мовлення, її компонентами: голосом, дикцією, темпом, інтонацією; ознаками мовлення, якими є: правильність, чистота, точність, логічність, виразність, образність, доцільність; володіння невербальною комунікацією, а саме: мімікою, жестами, пантомімікою, умінням триматися перед аудиторією.

Формуючи в учнів культуру мислення, вчитель удосконалює поняттєву форму мислення, внутрішній план дій. Впроваджуючи у навчально-виховний процес технологію формування культури мислення особистості учня, вчитель поступово виводить мислення випускника ЗНЗ на теоретичний рівень, коли, за Г. Костюком, інтелект стає мовленнєвим, а мовлення інтелектуалізованим. Вихід мислення особистості на теоретичний рівень означає спроможність вже діяти у сфері мислення. Діяльність у сфері мислення є родовим поняттям до інтелектуальної культури особистості.

На нашу думку, *інтелектуальна культура вчителя* – це характеристика діяльності людини у сфері мислення, у процесі якої здійснюється взаємодія з навколишнім світом, іншими людьми, а в результаті відбувається створення власних продуктів творчості – педагогічних інновацій. *Прямим продуктом творчого пошуку* можуть бути нові навчальні технології, авторські програми навчальних курсів, оригінальні виховні ідеї, форми та методи навчання й виховання. *Побічним продуктом інновацій* є зростання педагогічної майстерності вчителя. Отже, педагогічні інновації ведуть до новоутворень у цілісній системі

особистості, сприяють професійному самовдосконаленню. До визначення поняття «інтелектуальна культура вчителя» ми застосовуємо особистісно-діяльнісний підхід.

У мотиваційній сфері інтелектуальної культури вчителя ми виділяємо **внутрішню** і **зовнішню мотивацію**. До внутрішньої мотивації відносимо: наявність пізнавального інтересу до педагогіки, психології та методик викладання фахових дисциплін; потреби у професійних знаннях; прагнення доводити власні думки, розмірковувати в процесі професійної взаємодії; наявність процесуального інтересу – інтересу до організації навчально-творчої діяльності молодших школярів; наявність потреби у конструктивній взаємодії з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі. До зовнішньої мотивації належить соціально та особистісно зумовлене прагнення до самоосвіти та до саморозвитку; почуття відповідальності за свою роботу.

Пізнавальна сфера інтелектуальної культури вчителя охоплює педагогічне мислення, яке містить у собі високий рівень розвитку процесів аналізу, синтезу, рефлексії, прогнозування й перетворення. На нашу думку, **педагогічне мислення** – теоретичний рівень мислення, що дозволяє вчителю ефективно здійснювати навчання й виховання дітей, контролювати та коригувати власну педагогічну діяльність.

Когнітивна складова пізнавальної сфери інтелектуальної культури вчителя представляє собою динамічну систему знань з основ педагогіки, психології та фахових методик навчання: теоретичні знання, знання-засоби, знання-цінності.

Інтелектуально-творчі вміння складають основу **операційної складової** пізнавальної сфери інтелектуальної культури вчителя. На нашу думку, **інтелектуально-творчі вміння** – це вміння організувати навчально-творчу діяльність учнів, створювати власні «продукти творчості»: різноманітні навчальні завдання з математики, української мови, логіки для учнів початкової школи, науково-методичні розробки. До складу зазначених умінь входить здатність діяти подумки, дослідницькі та діагностичні вміння.

Розвинена пізнавальна сфера інтелектуальної культури вчителя сприяє у розгортанні конструктивної взаємодії з учнем. Уміння здійснювати конструктивну взаємодію з учнями лежить в основі соціальної сфери інтелектуальної культури. Успіх у здійсненні конструктивної взаємодії з учнями визначають комунікативна, емоційно-вольова та організаційна складові соціальної сфери. Комунікативна складова включає педагогічну техніку вчителя та діалогічні уміння. До емоційно-вольової складової соціальної сфери відносимо такі якості особистості вчителя: магнетизм; динамізм; емпатія та емоційна стійкість.

Організаційна складова соціальної сфери охоплює **організаційні вміння**.

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи має бути спрямованою на забезпечення його готовності до формування культури мислення молодшого школяра. Ми розглядаємо **готовність студентів до формування культури мислення молодшого школяра** як комплексну характеристику особистості, яка володіє теорією та технологією цього процесу та ефективно його здійснює. У характеристику особистості вкладаємо зміст дефініції «інтелектуальна

культура» як інтегративного особистісного утворення, в якому представлені взаємопов'язані між собою мотиваційна, пізнавальна та соціальна сфери.

Готовність майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра обумовлюють взаємопов'язані структурні компоненти, а саме: мотиваційний, теоретичний, операційний та соціальний. Результатом розвитку мотиваційної сфери інтелектуальної культури особистості вчителя та оволодіння концептуальною основою технології формування культури мислення молодшого школяра є сформованість мотиваційного компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. Базуючись на системному підході до професійної підготовки та принципі практичної спрямованості навчання, результатом розвитку пізнавальної сфери інтелектуальної культури особистості та оволодіння змістовою, процесуальною та діагностико-корекційною основами технології формування культури мислення молодшого школяра є сформованість теоретичного та операційного компонентів готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. Результатом розвитку соціальної сфери інтелектуальної культури особистості вчителя є сформованість соціального компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

Відповідно до міри прояву критеріїв сформованості мотиваційного, теоретичного, операційного та соціального компонентів виділено чотири рівні готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра: високий, достатній, середній та низький.

У другому розділі **«Дослідження стану готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра в умовах традиційної парадигми його підготовки»** розкрито хід констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

У вищих педагогічних навчальних закладах, де проходив констатувальний етап експериментального дослідження, навчальний процес було побудовано за схемою: викладання-сприйняття-відтворення-закріплення-оцінювання. Цей висновок було зроблено на основі аналізу результатів анкетування, запропонованого студентам-бакалаврам.

Констатувальний етап дослідження було розпочато з виявлення стану сформованості культури мислення молодшого школяра. Зазначений стан свідчить про сформованість мотиваційної сфери (мотив пізнавального інтересу та прагнення до досягнень), пізнавальної сфери (міцні знання, передбачені державним стандартом початкової школи, у вигляді гнучких систем, придатних для застосування у різноманітних навчальних та життєвих ситуаціях, інтелектуально-творчі вміння), соціальної сфери (емоційно-вольові якості, комунікативні вміння) Враховуючи те, що формування зазначених сфер є основними завданнями навчально-виховного процесу початкової ланки освіти, вважаємо, що зазначений стан є показником готовності вчителя до навчально-виховної діяльності у початковій школі.

Стан сформованості культури мислення молодшого школяра було перевірено в класах, в яких працював молодий вчитель початкової школи – вчитель із стажем роботи 1–4 роки. Шляхом спостереження за діями вчителя у навчально-виховному процесі було встановлено, що вчителі початкової школи вміють методично грамотно діяти у заздалегідь запланованих навчальних ситуаціях. Як правило, не прислуховуються до пропозицій, інтелектуальної ініціативи дитини, не вміють розгортати проблемно-пошуковий діалог, якщо він заздалегідь не спланований. При роботі над завданнями з логічним навантаженням, завданнями пошукового характеру підручників вчителі допускають активність учня у чітко окреслених ролях і межах, визначених ними самими. Така робота вчителя початкової школи не сприяє повною мірою формуванню культури мислення молодшого школяра. Дане припущення підтвердили результати констатувального етапу дослідження: в учнів четвертого класу (випускників початкової школи) переважає середній рівень сформованості культури мислення (з 1229 учнів – 863: 70,2%).

На етапі дослідження стану готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра нами розроблено систему оцінювання рівнів зазначеної готовності: високий рівень: 42 – 34 бали; достатній рівень: 33 – 25 балів; середній рівень: 24 – 16 балів; низький рівень: 15 – 0 балів.

За допомогою емпіричних методів (анкетування, діагностичні методики, тестування), методу аналізу педагогічної діяльності (аналіз уроків), методу мікрОВикладання було виявлено, що у студентів-бакалаврів переважає середній рівень готовності до формування культури мислення молодшого школяра (в експериментальних групах: з 282 студентів – 214 (76%); в контрольних: з 127 студентів – 90 (71%)). Високий та достатній рівні готовності до формування культури мислення молодшого школяра було виявлено в експериментальних групах у студентів Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, Київського міського педагогічного університету імені Б. Грінченка та Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка; в контрольних – лише у студентів Слов'янського державного педагогічного університету. Не було виявлено студентів з максимальною кількістю балів (42) щодо прояву високого рівня готовності до формування культури мислення молодшого школяра. Було виявлено, що всі студенти ототожнюють процес формування культури мислення молодшого школяра з інтелектуальним розвитком особистості, а розвиток власної інтелектуальної культури з розвитком педагогічного мислення; не володіють знаннями щодо змісту поняття «завдання з логічним навантаженням»; мають лише уявлення про завдання комбінованого характеру, приклади таких завдань з математики навести не можуть. У випускників педагогічного ВНЗ не розвинені вміння діяча. Вони готові методично грамотно діяти у заздалегідь запланованих навчальних ситуаціях, але не вміють прийняти правильне (оригінальне, раціональне) рішення у ситуаціях, які спонтанно виникають (передбачити їх неможливо). Студенти не володіють методикою роботи над завданнями з логічним навантаженням на уроках математики, над завданнями комбінованого характеру, завданнями, пов'язаними із змістом курсу «Логіка» на уроках української мови та математики, технологією

створення таких завдань. Зазначені вище факти підтверджують ідею про те, що розробка методики роботи над завданнями з логічним навантаженням на уроках математики, завданнями, пов'язаними із змістом курсу «Логіка», завданнями комбінованого характеру з математики, української мови представлятиме наукову новизну та певне практичне значення для підготовки вчителя-діяча.

З метою досягнення успіху у формуванні культури мислення молодшого школяра було розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено систему професійної підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра та організаційно-методичне забезпечення її реалізації у навчальному процесі ВНЗ.

У третьому розділі **«Теоретичне обґрунтування системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра»** представлено модель системи професійної підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра, структурними компонентами якої є: мотиваційно-цільовий, змістовий, діяльнісно-процесуальний, контролюю-регулювальний та оцінно-результативний. На рис. 1 подано модель системи професійної підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. Метою зазначеної системи підготовки є забезпечення готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

Для досягнення цієї мети плануємо процес професійної підготовки спрямувати на розвиток інтелектуальної культури майбутнього вчителя та на оволодіння ним теорією і технологією формування культури мислення молодшого школяра. Ці дві складові процесу професійної підготовки взаємозбагачують одна одну.

У запропонованій моделі відображено професійну підготовку майбутнього вчителя початкової школи упродовж навчання у ВНЗ: з першого по четвертий курс включно.

Мотиваційно-цільовий компонент є найважливішим компонентом процесу підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. Встановлено, що реалізація мотиваційної складової підготовки у навчальному процесі ВНЗ відбуватиметься перш за все за умови створення на заняттях ситуацій розмірковування й успіху. Організація більшості лекцій проблемного характеру, семінарів і практичних занять у формі дискусій, рольових тренінгів мають допомогти викладачам виховати в кожного студента ставлення до себе як до діяча, прагнення оволодіти знаннями й вміннями діяча (мотиваційна складова підготовки). Процес оволодіння зазначеними знаннями й вміннями є когнітивною та операційною складовими підготовки.

У межах *змістового компонента* зазначеної системи проаналізовано й вивчено зміст професійної підготовки, а саме: теоретико-емпіричний компонент (психолого-педагогічна та фахова складова); та практичний (педагогічна практика). Теоретико-емпіричний компонент планується збагатити теорією та технологією формування культури мислення молодшого школяра.

Спираючись на теоретичні положення В. Безпалько, В. Кларіна, Г. Селевко, С. Сисоєвої про зміст поняття „педагогічна технологія”, вважаємо, що *технологія формування культури мислення молодшого школяра* представляє собою

динамічну систему, яка охоплює усі ланки навчально-виховного процесу: мету, зміст, форми, засоби, має спрямованість на набуття учнями міцних знань у вигляді гнучких систем, придатних для застосування у різних навчальних та життєвих ситуаціях, розвиток пізнавальних інтересів, інтелектуально-творчих та комунікативних умінь, виховання емоційних та вольових якостей.

У структуру педагогічної технології формування культури мислення молодшого школяра включено: концептуальну основу: цільові орієнтири, принципи, психолого-педагогічні умови навчання; змістову основу: зміст навчання у початкових класах; процесуальну основу: форми, засоби навчання; діагностико-корекційну основу: емпіричні (діагностичні) методи: анкетування, методики, тестування, спостереження; методи контролю і самоконтролю.

У розділі розкрито теорію і технологію формування культури мислення молодшого школяра та її місце на заняттях з психолого-педагогічних та фахових дисциплін.

З метою оволодіння студентами:

а) концептуальною основою технології плануємо на заняттях з дидактики, педагогічної психології розкрити цільові орієнтири, принципи, психолого-педагогічні умови навчання, структуру уроку як цілісного творчого процесу; розкрито зміст зазначених орієнтирів, принципів, умов навчання, структуру уроку як цілісного творчого процесу;

б) змістовою основою технології плануємо розширити курс «Логіка», який включено до блоку соціально-гуманітарних дисциплін, інформацією про знання й уміння, якими мають володіти учні 2–4-х класів з логіки як навчальної дисципліни, збагатити його методикою навчання логіці учнів початкової школи. Після такого збагачення курс «Логіка» із соціально-гуманітарної складової професійної підготовки має трансформуватися у фахову складову як курс «Логіка з методикою викладання». Розкрито зміст зазначеного курсу. Планується також включити: до курсу «Методика викладання освітньої галузі «Математика»» методика роботи над завданнями з логічним навантаженням; виходячи з положень системного підходу, у курси «Методика викладання освітньої галузі «Математика»» та «Методика викладання української мови» - завдання, пов'язані із змістом курсу «Логіка» для 2–4-х класів, завдання комбінованого характеру та методичні рекомендації щодо роботи над ними на уроках математики та української мови. Розкрито зміст авторських методик.

Практичний компонент змісту професійної підготовки реалізується через педагогічні практики. Педагогічна практика є фактором для розвитку інтелектуально-творчих, діалогічних та організаційних умінь майбутнього вчителя;

в) процесуальною основою технології плануємо, що у курс «Дидактика» буде введено: авторське тлумачення змісту понять: «конструктивна взаємодія між суб'єктами навчально-виховного процесу», «інтерактивні методи навчання»; інформацію щодо можливостей використання інтерактивних методів навчання на уроках математики, української мови, читання.

Прогнозуємо, що діагностико-корекційну основу зазначеної технології студенти опанують: на заняттях із загальної психології, вікової та педагогічної психології, а саме інформацію про емпіричні та обсерваційні методи; на заняттях з дидактики, а саме інформацію про методи контролю та самоконтролю; на заняттях з курсів «Методика викладання освітньої галузі «Математика»» та «Методика викладання української мови», а саме вміння створювати диференційовані за рівнем складності контрольні роботи. Зазначені знання й уміння допоможуть учителеві здійснювати корекцію процесу формування культури мислення молодшого школяра, заохочувати кожного учня до вищих досягнень.

Основу *процесуально-діяльнісного компонента* складають форми роботи та методи навчання студентів. Розкрито зміст конструктивної взаємодії у підсистемах «викладач – студент», «викладач – студентство», «студент – студент», «студент – студентство», яка є, на нашу думку, основною формою і механізмом навчання. З метою забезпечення готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра планується, що більшість лекцій будуть проблемного характеру. Розкрито зміст лекцій проблемного характеру, а саме: лекції прес-конференцію, удвох, дискусії, з розбором конкретних ситуацій, консультації. На семінарських (практичних) заняттях з будь-якого навчального курсу плануємо, що будуть домінувати у часі дискусійні форми роботи, які стимулюватимуть самостійність, ініціативність, активність, рефлексивність студентів при обговоренні проблем.

Основу *контрольно-регулювального компонента* складають емпіричні методи, методи контролю та самоконтролю. Саме ці методи мають допомогти відстежити, проаналізувати і відкоректувати результати щодо готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

Основу *оцінно-результативного компонента* складає моніторинг. У нашому дослідженні планується здійснити моніторинг готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

У четвертому розділі **«Процес підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра»** розкрито формувальний етап дослідження, який було спрямовано на впровадження у процес навчання ВНЗ теоретично обґрунтованої системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

Формувальний етап тривав 4 навчальні роки (2004-2008 рр.). Студентів було розділено на експериментальні та контрольні групи. Експериментальні групи склали студенти Київського міського педагогічного університету імені Б. Грінченка, Миколаївського державного університету імені В. Сухомлинського, Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, Севастопольського міського гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Контрольні групи склали студенти Рівненського державного гуманітарного університету та Слов'янського державного педагогічного університету. В експерименті брали участь 409 студентів, які

навчаються за спеціальністю «Початкове навчання», отримують кваліфікацію «вчитель початкової школи» та «вчитель початкової школи та вчитель іноземної мови у початкових класах». Серед них в експериментальних групах було 282 студента, в контрольних – 127.

В експериментальних групах процес професійної підготовки до формування культури мислення молодшого школяра було побудовано на основі співпраці викладачів і студентів, яка ґрунтувалася на повазі до кожного студента як до унікальної та неповторної особистості з властивим лише їй набором індивідуальних особливостей; стимулювання інтелектуальної активності студентів, індивідуалізації процесу навчання із застосуванням розвиненої системи коригуючих консультацій. Зазначені умови сприяли розвитку у студентів здатності брати на себе активну дослідницьку позицію з метою критичного аналізу, осмислення й оцінки ефективності вивчення всіх фахових дисциплін, професійної діяльності під час педагогічної практики; виховання у майбутніх учителів ставлення до себе як до діяча, оволодіння знаннями, вміннями, якостями діяча. В контрольних групах навчальний процес було побудовано за схемою: викладання-сприйняття-відтворення-закріплення-оцінювання. У цих групах в межах формувального етапу дослідження лише у VIII семестрі навчального року (IV курс) було проведено спецкурс «Теорія і технологія формування культури мислення молодшого школяра».

З метою підвищення ефективності впровадження у навчальний процес ВНЗ системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра було здійснено навчання викладачів, які читали психолого-педагогічні (курси «Вікова та педагогічна психологія», «Педагогіка»), філософські (курс «Логіка»), фахові «Методика викладання освітньої галузі «Математика»», «Методика викладання української мови») дисципліни. Автором дослідження у межах експериментальної роботи Всеукраїнського рівня (наказ МОН України № 271 від 06.04. 2006 р.) було проведено науково-методологічні, науково-методичні, теоретичні семінари та семінари-практикуми. У межах роботи семінарів викладачів було ознайомлено з моделлю підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра; методологічним, теоретичним та технологічним концептами цієї підготовки; розкрито особливості лекцій проблемного характеру: лекції – прес-конференції, лекції удвох, лекції-дискусії, лекції з розбором конкретних ситуацій, лекції-консультації; особливості побудови семінарських занять, на яких домінують у часі дискусійні форми роботи, рольові тренінги; особливості розгортання ситуації розмірковування на лекціях, семінарських та практичних заняттях; висвітлено теорію і технологію формування культури мислення молодшого школяра та можливості її впровадження у зміст психолого-педагогічних та фахових дисциплін. Викладачам курсів «Методика викладання освітньої галузі «Математика»», «Методика викладання української мови» було розкрито зміст поняття «завдання комбінованого характеру», зміст таких завдань (чотири блоки); методичні рекомендації щодо роботи над їх розв'язанням, технологію створення таких

завдань; значення курсу «Логіка» для 2–4-х класів у психічному розвитку молодшого школяра; ознайомлено із завданнями з математики, української мови, пов'язаними із змістом курсу «Логіка», розкрито методику роботи над такими завданнями. Викладачам курсів «Методика викладання освітньої галузі «Математика»» розкрито зміст поняття «завдання з логічним навантаженням», складові процесу розв'язування таких завдань, зміст завдань з логічним навантаженням для 1–4-х класів, а саме: види завдань, методи, шляхи та способи їх розв'язання. На семінарах-практикумах викладачам було запропоновано рольові тренінги, в межах яких були прогнозовані певні навчальні ситуації, які можуть виникнути на лекційних, семінарських, практичних заняттях з психолого-педагогічних та фахових дисциплін, здійснено їх аналіз. Викладачі виконували ролі: «викладач», «студент», «експерт».

Мотиваційна складова професійної підготовки була спрямована на забезпечення мотиваційного компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. Реалізація зазначеної складової означала створення на заняттях в експериментальних групах ситуації розмірковування, ситуації успіху. В основі зазначених ситуацій була співпраця викладачів та студентів.

Когнітивна складова професійної підготовки була спрямована на забезпечення теоретичного компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. У межах зазначеної складової було здійснено впровадження у теоретико-емпіричний компонент теорії і технології формування культури мислення молодшого школяра. *Концептуальну основу* технології формування культури мислення молодшого школяра розкрито викладачами курсів «Вікова психологія» та «Педагогічна психологія», «Педагогіка» у межах другого та третього семестрів, а саме: закономірності, принципи, функції процесу навчання, структуру уроку як цілісного творчого процесу розкривали викладачі курсу «Дидактика»; знання суб'єктної парадигми освіти, цільових орієнтирів навчання (освітніх, розвивальних, виховуючи, соціальних) студенти усвідомлювали на заняттях з педагогіки (розділ «Загальні основи педагогіки»). Із *змістовою основою* технології формування культури мислення молодшого школяра ознайомлювали студентів викладачі фахових дисциплін: курсів «Методика викладання освітньої галузі «Математика»», «Методика викладання української мови» та викладі курсу «Логіка» (блок соціально-гуманітарних дисциплін). У курс «Логіка» було вміщено інформацію про знання й уміння, якими мають володіти учні 2–4-х класів з логіки та методику навчання логіці у початковій школі. Таким чином, курс «Логіка» з блоку соціально-гуманітарних дисциплін було трансформовано у фахові дисципліни як курс із назвою: «Логіка з методикою викладання». Читав зазначений курс викладач філософії у п'ятому семестрі (III курс) замість першого семестру. У першому семестрі замість логіки викладач філософії читав курс «Релігієзнавство». Зазначена перестановка відбулася у межах дисципліни «Філософія». Викладачі курсів «Методика викладання освітньої галузі «Математика»», «Методика

викладання української мови» ввели у навчальний матеріал приклади завдань, пов'язаних із змістом курсу «Логіка» для 2–4-х класів, методику роботи над ними.

В експериментальних групах у курс «Методика викладання освітньої галузі «Математика»» викладачами було введено методику роботи над завданнями з логічним навантаженням. На семінарських і практичних заняттях з курсу «Методика викладання освітньої галузі «Математика»» щодо методики роботи над завданнями з логічним навантаженням викладачі поставили на меті надати можливість майбутньому вчителю оволодіти вміннями самостійно розв'язувати завдання з логічним навантаженням; планувати та організовувати роботу з учнями, спрямовану на навчання їх розв'язувати зазначені завдання; виявляти причини помилок, які допускають учні під час розв'язання таких завдань, планувати шляхи їх подолання та усунення. Методику роботи над завданнями комбінованого характеру розкривали викладачі наприкінці вивчення курсів «Методика викладання освітньої галузі «Математика»», «Методика викладання української мови»: у шостому семестрі (III курс). Із *процесуальною основою* технології формування культури мислення молодшого школяра студентів було ознайомлено на заняттях курсу «Дидактика». *Діагностико-корекційну* основу технології розкривали викладачі курсів «Вікова та педагогічна психологія», «Дидактика», «Методика викладання освітньої галузі «Математика»» та «Методика викладання української мови з методикою навчання».

В експериментальних групах оволодіння теорією і технологією формування культури мислення молодшого школяра здійснювалося в процесі вивчення психолого-педагогічних та фахових дисциплін, а у Національному педагогічному університеті імені М. Драгоманова та у Київському міському педагогічному університеті імені Б. Грінченка – ще й у процесі вивчення спецкурсу «Теорія і технологія формування культури мислення молодшого школяра». У контрольних групах було прочитано лише зазначений спецкурс.

Спецкурс «Теорія і технологія формування культури мислення молодшого школяра» було прочитано у VIII семестрі навчального року (IV курс). Саме до цього часу закінчується вивчення основних теоретичних курсів, формування системи педагогічних знань перебуває на завершальній стадії. Провідною метою спецкурсу в експериментальних групах була міждисциплінарна інтеграція психолого-педагогічних та методичних знань щодо формування культури мислення молодшого школяра.

В експериментальних групах заняття проводилися у формі дискусій, прес-конференцій, консультацій, рольових тренінгів, в контрольних – на лекціях викладач передавав студентам певну інформацію, на семінарських та практичних заняттях – здійснював контроль за її засвоєнням.

Операційна складова підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра була спрямована на забезпечення операційного та соціального компонентів готовності до здійснення зазначеного процесу і реалізовувалася на семінарських та практичних заняттях з психолого-педагогічних, фахових дисциплін, під час виробничої педагогічної практики. Враховуючи принцип практичної спрямованості навчання, операційна та

когнітивна складові підготовки взаємопов'язані. Реалізація когнітивної складової підготовки на семінарських та практичних заняттях була спрямована на розвиток у студентів умінь розв'язувати різноманітні завдання розвивального характеру, виявляти помилки, які допускають учні під час розв'язування таких завдань, планувати шляхи їх запобігання й усунення, описувати методику роботи вчителя з учнями над розв'язуванням певних завдань розвивального характеру. Реалізація операційної складової підготовки була спрямована на розвиток у студентів умінь застосовувати знання методик у змодельованому і реальному навчально-виховному процесі: під час виробничої педагогічної практики та на семінарських, практичних заняттях, коли роль «учнів» виконували студенти (рольові тренінги). Робота викладача була спрямована на розвиток у студентів умінь аналізувати непередбачені педагогічні ситуації, вибирати стратегію і тактику взаємодії з учнівським колективом і окремим учнем, прогнозувати можливі результати цієї взаємодії, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, залежність між конкретними фактами, діями та психічними станами учнів; стимулювати учнівське самопізнання, самонавчання та саморозвиток; доводити і спростовувати, робити правильні висновки, приймати обгрунтовані, раціональні в тій чи іншій ситуації рішення. В процесі розв'язання зазначених завдань викладачі продовжували розвивати в студентів й теоретичний компонент готовності до формування культури мислення молодшого школяра.

У межах формувального етапу дослідження впроваджено у процес навчання мотиваційно-цільовий, змістовий та процесуально-діяльнісний компоненти системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. Контрольно-регулювальний та оцінно-результативний компоненти зазначеної системи впроваджено нами у межах констатувального та контрольного етапів дослідження.

У п'ятому розділі **«Ефективність експериментальної системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра»** розкрито зміст контрольного етапу дослідження та описано динаміку готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра через порівняння результатів констатувального та контрольного етапів експерименту.

Контрольний етап експериментального дослідження було спрямовано на перевірку у студентів-бакалаврів стану готовності до формування культури мислення молодшого школяра по завершенню формувального етапу дослідження. Враховуючи те, що констатувальний та контрольний етапи експерименту було проведено з різними студентами, у контрольному зрізі нами використано ті ж самі діагностичні методики, що й у констатувальному. У тестову роботу з методики викладання математики та української мови, у порівнянні з констатувальним етапом дослідження, було введено ще завдання на перевірку знань змісту курсу «Логіка» для учнів 2–4-х класів та методики викладання цього курсу.

Результати аналізу динаміки мотиваційного компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Стан мотиваційного компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра

	Кількість студентів	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Експериментальні групи	282	90 (32%)	130 (46%)	62 (22%)	---
Контрольні групи	127	12 (9%)	25 (20%)	81 (64%)	9 (7%)

Результати перевірки рівня мотиваційного компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра свідчать, що в експериментальних групах переважає достатній рівень сформованості, а у контрольних групах - середній.

Шляхом спостереження за діяльністю студентів під час лекційних, семінарських та практичних занять було встановлено, що у більшості студентів експериментальних груп, порівняно із студентами контрольних груп, яскраво проявляється інтелектуальна ініціатива, допитливість, прагнення поділитися з викладачем власною думкою, поглядом щодо розв'язання певної педагогічної задачі. Ці зміни відбулися тому що викладачі впроваджували на заняттях ситуацію розмірковування, ситуацію успіху, намагалися здійснювати максимальний зв'язок матеріалу, що вивчається з практикою тобто спрямовували навчальний матеріал на майбутню професійну діяльність. У контрольних групах відбулася незначна позитивна динаміка. Це пояснюється тим, що викладачі, які працювали у контрольних групах, хоч і впроваджували на заняттях дискусійні форми роботи, проте не реалізовували рефлексивно-діяльнісний підхід, тобто не формували у студентів ставлення до себе як до діяча, яке передбачає критичний аналіз й оцінку набутого на занятті досвіду. В основному активність студентів у контрольних групах була чітко окреслена викладачем. Результати виконання анкети-тесту дозволили нам зробити такі висновки. Більшість студентів експериментальних груп мають високий та достатній рівень прояву мотиваційного компонента готовності до формування культури мислення молодшого школяра. Вони навчаються у педагогічному ВНЗ для того, щоб набути динамічної системи знань з педагогіки, психології та методик навчання. Вони будуть прагнути формувати культуру мислення молодшого школяра, пояснюючи це тим, що важливо навчити дитину мислити та конструктивно взаємодіяти з іншими для досягнення успіху у навчанні і в житті. У студентів експериментальних груп переважає стійке прагнення до самоосвіти та саморозвитку, у студентів контрольних груп – переважає епізодичний саморозвиток, тобто відсутня система саморозвитку, орієнтація на розвиток сильно залежить від певних умов.

Результати аналізу динаміки теоретичного та операційного компонентів готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Стан теоретичного та операційного компонентів готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра

	Кількість студентів	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень

Експериментальні групи	282	106 (38%)	108 (38%)	48 (17%)	20 (7%)
Контрольні групи	127	4 (3%)	15 (12%)	90 (71%)	18 (14%)

Результати перевірки рівня теоретичного та операційного компонентів готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра свідчать, що в експериментальних групах майже однакова кількість студентів мають високий і достатній рівні готовності, а у контрольних групах переважає середній рівень.

Переважає більшість студентів експериментальних груп (студенти з високим і достатнім рівнем готовності) володіють теорією та технологією формування культури мислення молодшого школяра, наводять правильно приклади математичних завдань з логічним навантаженням, завдань комбінованого характеру з математики та української мови. У контрольних групах незначна позитивна динаміка результатів пов'язана з тим, що у восьмому семестрі (IV курс) студентам-бакалаврам було прочитано спецкурс на тему «Теорія і практика формування культури мислення молодшого школяра». Порівняно з констатувальним етапом дослідження всі студенти контрольних груп мають точне уявлення про дефініцію «культура мислення молодшого школяра», формування культури мислення пов'язують з успіхами дитини і у навчанні, і у житті; серед методів щодо виявлення рівня сформованості культури мислення молодшого школяра називають і діагностичні методики, і методи контролю та самоконтролю навчальних досягнень; розуміють зміст понять «завдання з логічним навантаженням», «завдання комбінованого характеру», але безпомилково навести приклади таких завдань не можуть. Це пояснюється тим, що робота із зазначеним матеріалом відбувалася лише на заняттях спецкурсу (22 аудиторні години), а заняття проходили без розгортання проблемно-пошукових діалогів, за схемою: інформування студентів, контроль за результатами та оцінювання. Так само як і на констатувальному етапі дослідження, студентам було запропоновано самостійно скласти завдання розвивального характеру, ті завдання, які введено у теорію формування культури мислення молодшого школяра. Результати виконання зазначених видів робіт свідчать, що більшість студентів експериментальних груп (таблиця 2) володіють методикою роботи над завданнями з логічним навантаженням на уроках математики, завданнями, пов'язаними із змістом курсу «Логіка», завданнями комбінованого характеру з математики, української мови, знаннями змісту курсу «Логіка» для учнів 2–4-х класів та методикою викладання цього курсу; у них розвинені вміння використовувати інтерактивні методи навчання у навчально-виховному процесі. Студенти експериментальних груп уміють складати різноманітні завдання розвивального характеру, класифікують їх (більшість студентів, складаючи певне завдання, вказували до якого виду чи блоку завдань розвивального характеру воно відноситься). Більшість студентів контрольних груп (таблиця 2) не володіють знаннями й умінями діяча. Знаючи сутність інтерактивного методу, не можуть грамотно застосувати його в процесі роботи над певним навчальним матеріалом. Знаючи класифікацію завдань розвивального характеру, не вміють

безпомилково їх скласти. Результати щодо аналізу студентами педагогічної проблемної ситуації, її оцінку і характеристику в розвитку свідчать, що у більшості студентів експериментальних груп педагогічне мислення на надситуативному рівні. Це означає, що студенти здатні «вийти за межі» конкретної педагогічної ситуації: передбачити свої дії на декілька кроків вперед відносно запланованого результату. Студенти контрольних груп намагаються розв'язати певну педагогічну задачу заученими з підручників методами, детально не аналізуючи ситуацію.

Результати аналізу динаміки соціального компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Стан соціального компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра

	Кількість студентів	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Експериментальні групи	282	113 (40%)	122 (43%)	48 (17%)	---
Контрольні групи	127	6 (5%)	19 (15%)	90 (71%)	12 (9%)

Результати перевірки рівня соціального компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра свідчать, що в експериментальних групах переважає достатній рівень сформованості, а у контрольних групах - середній.

Більшість студентів експериментальних груп у процесі роботи над педагогічними ситуаціями у межах рольового тренінгу змогли проявити динамізм, емпатію, емоційну стійкість, чарівність особистості. Вони швидко і правильно вибрати стратегію і тактику взаємодії з «учнями» у непередбачених ситуаціях, розгортаючи проблемно-пошуковий діалог у підсистемах «учитель – клас», «учитель – учень», «учень – учень»; володіли в тандемі вербальною та невербальною зовнішньою педагогічною технікою. У контрольних групах переважна більшість студентів намагалися побудувати розв'язання певної педагогічної задачі за спланованим «сценарієм». Вони не змінювали заплановані дії, намагаючись спрямувати активність «учнів» у певне русло, яке ними було заздалегідь визначено; проявляли лише володіння вербальною педагогічною технікою. Проте у контрольних групах були студенти, в яких вербальна зовнішня педагогічна техніка виступала засобом залякування «дитини». Вони підвищували голос, іноді ображали «учня».

Всі студенти експериментальних груп розглядають взаємодію з іншими людьми як засіб продуктивного розв'язання проблеми, засіб самовдосконалення. Для переважної більшості студентів контрольних груп взаємодія з іншими людьми є засобом відпочинку, налагодження дружніх

стосунків. Такі результати пояснюються тим, що в експериментальних групах було реалізовано аксіологічний підхід: в процесі проблемно-пошукових діалогів студенти вчилися поважати іншу думку (погляд), намагалися усвідомити, що взаємодія з іншими людьми відкриває широкі можливості до саморозвитку, самовдосконалення. У контрольних групах переважав на заняттях монолог викладача. Взаємодія викладача із студентами була чітко регламентована у часі і виступала, переважно, засобом контролю знань й умінь студентів.

Дані таблиць 1–3 відрізняються на 1–5%. Через розрахунок середнього арифметичного нами виведено результати щодо рівня сформованості зазначеної готовності. Подаємо їх у таблиці 4.

Таблиця 4

Стан готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра

	Кількість студентів	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Експериментальні групи	282	104 (37%)	118 (42%)	54 (19%)	6 (2%)
Контрольні групи	127	8 (6%)	20 (16%)	86 (68%)	13 (10%)

Результати, подані у таблиці, свідчать, що у студентів-бакалаврів експериментальних груп переважає достатній рівень готовності до формування культури мислення молодшого школяра, контрольних груп – середній.

З метою виявлення рівня готовності студентів-бакалаврів до формування культури мислення молодшого школяра, окрім застосування емпіричних методів було проаналізовано 818 уроків: по два уроки, які проводив кожний студент під час виробничої педагогічної практики. Аналізувалися ті самі показники, що й на констатувальному етапі дослідження.

Результати аналізу уроків щодо виявлення рівня готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра подано у таблиці 5.

Таблиця 5

Стан готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра

	Кількість студентів	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Експериментальні групи	282	93 (33%)	113 (40%)	76 (27%)	---
Контрольні групи	127	4 (3%)	18 (14%)	82 (65%)	23 (18%)

Аналізуючи проведені уроки та результативність проходження виробничої педагогічної практики на місцях, необхідно зазначити, що більшість студентів експериментальних груп уміють: конструктивно взаємодіяти з учнями, розгортати

проблемно-пошуковий діалог з учнями під час роботи над завданнями розвивального характеру: завданнями з логічним навантаженням, на кмітливість, побудову тощо; миттєво створювати завдання комбінованого характеру, завдання, пов'язані із змістом курсу «Логіка» для 2–4-х класів; будувати урок як цілісний творчий процес, розгортаючи ситуацію розмірковування, оптимально поєднуючи індивідуальні, групові та колективні форми роботи, грамотно застосовуючи інтерактивні методи навчання; швидко приймати рішення про вибір та застосування засобів педагогічного впливу, які оптимально відповідають непередбаченим проблемним ситуаціям; мислити категоріями успіху, тобто бачити позитивне у невдачі дитини, що забезпечує добре емоційне самопочуття кожного учня на уроці; використовувати психолого-педагогічну теорію для обґрунтування власних практичних дій.

У контрольних групах переважна більшість студентів проводили уроки методично грамотно за заздалегідь написаним конспектом уроку. Проте не вміли будувати проблемно-пошуковий діалог у незапланованих ситуаціях. Відповіді, пропозиції учнів, які не відповідали заздалегідь спланованому ходу уроку, студенти не вислуховували, припиняли своєрідну думку дитини і спрямовували її у русло, яке відповідає певному шаблону, стандарту. Такі дії пояснюються тим, що у студентів контрольних груп бракує вмінь, які властиві діячеві: їм важко змінити запитання, адаптувати завдання або самостійно створити завдання відповідно до непередбаченої відповіді учня, його психічного стану на даний момент, тобто відповідно до того, що спланувати заздалегідь не можливо.

Порівнюючи дані щодо рівня готовності студентів-бакалаврів до формування культури мислення молодшого школяра подані у таблицях 4 і 5, ми дійшли висновку, що вони майже не відрізняються. Через розрахунок середнього арифметичного ми вирішили уточнити результати, щодо **рівня сформованості зазначеної готовності**. Подаємо їх у таблиці 6.

Таблиця 6

Стан готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра

	Кількість студентів	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Експериментальні групи	282	99 (35%)	116 (41%)	64 (23%)	3 (1%)
Контрольні групи	127	6 (4,5%)	19 (15%)	84 (66,5%)	18 (14%)

Отже, у студентів-бакалаврів експериментальних груп переважає достатній рівень готовності до формування культури мислення молодшого школяра, контрольних груп – середній.

Серед студентів експериментальних груп найбільшу кількість балів (42) набрали лише студенти Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова та Київського міського педагогічного університету імені Б. Грінченка. Це пояснюється тим, що окрім збагачення змісту теоретико-емпіричного компонента професійної підготовки теорією і технологією формування

культури мислення молодшого школяра у зазначених ВНЗ ще було проведено спецкурс «Формування культури мислення молодшого школяра: теорія і технологія», провідною метою якого була міждисциплінарна інтеграція психолого-педагогічних та методичних знань щодо формування культури мислення молодшого школяра.

Покажемо динаміку готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра на кругових діаграмах (рис. 2).

Результати, подані на кругових діаграмах, свідчать, що після завершення формувального етапу дослідження позитивна динаміка готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра відбулася як в експериментальних, так і в контрольних групах.

Рис. 2. Показники динаміки готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра

В експериментальних групах (рис. 2) зазначена динаміка виявилася більш інтенсивною, ніж у контрольних. Найголовніша причина слабкої динаміки результатів (кругові діаграми) полягає в тому, що у навчальному процесі викладачі, які працювали в контрольних групах, не забезпечували мотиваційний компонент готовності студентів до формування культури мислення молодшого школяра. Студент розглядався з позицій споживача: йому на заняттях пропонували певну інформацію і перевіряли її засвоєння. На заняттях була відсутня ситуація розмірковування, ситуація успіху, яка могла б сприяти укріпленню віри студента у свої сили, можливості як діяча, розвитку творчої самореалізації кожного студента. Такі ситуації могли б бути засобом залучення студентів до конструктивної взаємодії з викладачем та іншими студентами. А це сприяло б вихованню в кожного студента ставлення до себе як до діяча, що, в свою чергу, спонукало б майбутнього вчителя оволодіти знаннями й уміннями діяча.

На основі результатів дослідження розроблено й висвітлено рекомендації для педагогічних працівників системи вищої та післядипломної педагогічної освіти щодо впровадження технології формування культури мислення молодшого школяра у навчально-виховний процес початкової школи. Всі рекомендації спрямовані на розвиток професійної компетентності вчителя щодо формування культури мислення молодшого школяра, виховання прагнення до постійного професійного самовдосконалення щодо формування культури мислення молодшого школяра. З цією метою вся система післядипломної педагогічної освіти має будуватися на принципах пошукової активності, діалогічної взаємодії, самодіагностики.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічний аналіз та експериментальне розв'язання проблеми підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра дали змогу встановити, що в умовах орієнтації України на демократичні перетворення, переходу до ринкових відносин проблема підготовки вчителя початкової школи до формування культури мислення молодшого школяра набуває особливої актуальності. Її розв'язання пов'язане із

впровадженням у навчальний процес ВНЗ системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

1. Здійснений аналіз наукових досліджень у галузі філософії, педагогіки, психології, галузевого стандарту вищої педагогічної освіти, навчальних програм психолого-педагогічних та фахових дисциплін щодо формування культури мислення молодшого школяра дав підстави стверджувати, що формування культури мислення молодшого школяра ототожнюється з інтелектуальним розвитком дитини; професійна підготовка майбутнього вчителя переважно спрямована на забезпечення психологічної, педагогічної та методичної грамотності щодо дій у заздалегідь запланованих навчальних ситуаціях; у галузевий стандарт вищої педагогічної освіти не закладені знання, уміння, якості, якими має володіти вчитель-діяч, що, в свою чергу, гальмує процес формування конкурентоздатності особистості.

2. На основі проведеного аналізу теоретичних підходів щодо змісту поняття «культура» визначено, що особистість є і творінням культури, і її творцем. Доведено, що з метою забезпечення спроможності кожної особистості змінювати навколишнє середовище і себе, зважувати та оцінювати наслідки цих змін, що сприятиме збагаченню світу культури новими здобутками у певній галузі пізнання, необхідно, починаючи з початкових класів, формувати культуру мислення, а з віком, - інтелектуальну культуру як інтегративні особистісні утворення, в яких представлені, взаємопов'язані між собою мотиваційна, пізнавальна та соціальна сфери.

Розробка та наукове обґрунтування змісту та структури культури мислення молодшого школяра та інтелектуальної культури вчителя дало можливість дійти висновку, що під *культурою мислення молодшого школяра* слід розуміти дисципліну розуму, яка ґрунтується на сформованій у навчальній діяльності цілісній і гнучкій системі знань, умінь і навичок, придатній для пізнання об'єктивного світу, самого себе та для організації конструктивної взаємодії з іншими людьми. *Інтелектуальна культура вчителя* – це характеристика діяльності людини у сфері мислення, у процесі якої здійснюється взаємодія з навколишнім світом, іншими людьми, а в результаті відбувається створення власних продуктів творчості – педагогічних інновацій.

3. Результати теоретико-методологічного та експериментального дослідження дають підстави констатувати, що успіх у формуванні культури мислення молодшого школяра пов'язаний із забезпеченням готовності майбутнього вчителя до здійснення зазначеного процесу.

Визначено зміст, структурні компоненти, критерії та рівні готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. Теоретичний аналіз наукових праць щодо змісту та структури професійної готовності до педагогічної діяльності уможливив розглядати *готовність студентів до формування культури мислення молодшого школяра* як комплексну характеристику особистості, яка володіє теорією та технологією цього процесу та ефективно його здійснює. У характеристику особистості вкладено зміст дефініції «інтелектуальна культура» як інтегративного особистісного утворення, в якому

представлені взаємопов'язані між собою мотиваційна, пізнавальна та соціальна сфери. Готовність майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра обумовлюють взаємопов'язані структурні компоненти, а саме: мотиваційний, теоретичний, операційний та соціальний.

Основними критеріями сформованості мотиваційного компонента готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра є: наявність пізнавального інтересу до педагогіки, психології та методик викладання фахових дисциплін; наявність чіткої установки на формування культури мислення молодшого школяра, яка передбачає усвідомлення вчителем необхідності та значущості даного виду діяльності, бажання й прагнення здійснювати його на достатньо високому рівні; бажання створювати «власні продукти діяльності»: різноманітні завдання з математики, української мови тощо; прагнення до самоосвіти та саморозвитку.

Основними критеріями сформованості теоретичного та операційного компонентів готовності майбутнього вчителя є: наявність знань про структуру, зміст та показники сформованості культури мислення молодшого школяра, структуру та зміст інтелектуальної культури вчителя; наявність знань про методи виявлення рівня сформованості культури мислення молодшого школяра; володіння методикою викладання курсу «Логіка» у 2–4-х класах, методикою роботи над завданнями з логічним навантаженням на уроках математики, завданнями, пов'язаними із змістом курсу «Логіка», завданнями комбінованого характеру з математики, української мови; наявність знань про інтерактивні методи навчання, завдання з логічним навантаженням, завдання комбінованого характеру та умінь їх використовувати у навчально-виховному процесі; надситуативний рівень педагогічного мислення; вміння створювати «власні продукти творчості», а саме: різноманітні завдання розвивального характеру (завдання з математики, української мови, логіки), науково-методичні розробки; вміння виявляти стан сформованості культури мислення молодшого школяра.

Основними критеріями сформованості соціального компонента готовності є: володіння педагогічною технікою; наявність професійно-значущих якостей, а саме: атракції, динамізму особистості, емпатії, емоційної стійкості; спрямованість особистості на самовдосконалення в процесі взаємодії з іншими людьми.

Відповідно до міри прояву критеріїв сформованості мотиваційного, теоретичного, операційного та соціального компонентів виділено чотири рівні готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра: високий, достатній, середній та низький.

4. З метою забезпечення готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра було розроблено теорію і технологію формування культури мислення молодшого школяра, здійснено теоретичне обґрунтування процесу професійної підготовки студентів, спрямованого на розвиток їхньої інтелектуальної культури та на оволодіння теорією і технологією формування культури мислення молодшого школяра.

5. Вивчено та проаналізовано стан готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра в умовах традиційної парадигми його підготовки. Результати констатувального етапу дослідження

підтвердили дані теоретичного аналізу проблеми. Студенти у певній мірі вміють розв'язувати завдання з логічним навантаженням, але не володіють методикою роботи над такими завданнями, не уявляють зв'язків між змістом курсу «Логіка» та навчальним матеріалом з математики та української мови. В процесі аналізу уроків не було виявлено діалогічного характеру навчання, гнучкості у формулюванні питань до учнів в процесі роботи з навчальним матеріалом, не проявлялася здатність знаходити раціональний вихід з непередбачених педагогічних ситуацій, не завжди доцільно застосовувалися методи і прийоми щодо активізації навчально-пізнавальної та пошукової діяльності учнів на уроці. Студенти використовували на уроках завдання розвивального характеру, але не володіли методикою роботи з учнями щодо побудови процесу розв'язування таких завдань: вони або самі розв'язували такі завдання, спираючись на учнів, у яких від природи є задатки до розвитку логічного, дивергентного мислення, або ставили питання проблемно-пошукового характеру і самі на них відповідали. На констатувальному етапі дослідження і в експериментальних (76%), і в контрольних (71%) групах переважав середній рівень готовності студентів-бакалаврів до формування культури мислення молодшого школяра. Таким чином, теоретичний аналіз проблеми і результати констатувального етапу дослідження підтвердили актуальність розробки методики роботи над завданнями з логічним навантаженням на уроках математики, завданнями, пов'язаними із змістом курсу «Логіка», завданнями комбінованого характеру з математики, української мови: вони представлятимуть наукову новизну та певне практичне значення для підготовки вчителя-діяча.

6. Концепція дослідження побудована на засадах контекстного, системного, культурологічного, особистісно-зорієнтованого, рефлексивно-діяльнісного та аксіологічного підходів, які визначають педагогічні умови, структурні компоненти та організаційно-методичне забезпечення процесу підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. Зазначені наукові підходи було реалізовано у розробленні та впровадженні у навчальний процес ВНЗ системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

Визначено, що найважливішими умовами реалізації системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра у навчальний процес ВНЗ є забезпечення неперервності підготовки; дотримання цілісності, єдності структурних компонентів; створення на заняттях ситуацій розмірковування й успіху; інтеграція психолого-педагогічних та методичних знань; впровадження теорії й технології формування культури мислення молодшого школяра у процес підготовки майбутнього вчителя.

Розроблено модель системи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра, у якій відображено професійну підготовку майбутнього вчителя початкової школи упродовж навчання у ВНЗ: з першого по четвертий курс включно. У моделі розкрито взаємозв'язки мотиваційно-цільового, змістового, процесуально-діяльнісного, контрольного-регулювального, оцінно-результативного компонентів із організаційно-методичним інструментарієм

забезпечення готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра у цілісній структурі професійної підготовки.

7. Вперше у змістовий компонент системи професійної підготовки було впроваджено теорію і технологію формування культури мислення молодшого школяра, а саме: трансформовано курс «Логіка» з соціально-гуманітарної складової професійної підготовки у фахову складову як курс «Логіка з методикою викладання»; включено у курс «Методика викладання освітньої галузі «Математика»» авторську методику роботи над завданнями з логічним навантаженням; введено у зміст курсів «Методика викладання освітньої галузі «Математика»», «Методика викладання української мови» інформацію про завдання, пов'язані із змістом курсу «Логіка» для 2–4-х класів, завдання комбінованого характеру, авторську методику роботи над ними.

В експериментальних групах оволодіння теорією і технологією формування культури мислення молодшого школяра здійснювалося в процесі вивчення психолого-педагогічних та фахових дисциплін, а у Національному педагогічному університеті імені М. Драгоманова та у Київському міському педагогічному університеті імені Б. Грінченка – ще й у процесі вивчення спецкурсу «Теорія і технологія формування культури мислення молодшого школяра».

Доведено, що значний потенціал у процесі професійної підготовки до формування культури мислення молодшого школяра мав введений до навчального плану підготовки студентів спецкурс «Теорія і технологія формування культури мислення молодшого школяра», який було прочитано у VIII семестрі навчального року (IV курс). Провідною метою спецкурсу в експериментальних групах була міждисциплінарна інтеграція психолого-педагогічних та методичних знань щодо формування культури мислення молодшого школяра. Як наслідок, серед студентів експериментальних груп і контрольних груп найбільшу кількість балів (42) набрали лише студенти Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова та Київського міського педагогічного університету імені Б. Грінченка. У контрольних групах було прочитано лише зазначений спецкурс.

8. Аналіз динаміки готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра підтвердив ефективність розробленої системи підготовки студентів до формування культури мислення молодшого школяра. Порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного етапів дослідження дозволив стверджувати, що позитивна динаміка готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра відбулася і в експериментальних і в контрольних групах. Проте в експериментальних групах вона виявилася більш інтенсивною, ніж у контрольних. Так, на констатувальному етапі кількість студентів з високим рівнем готовності до формування культури мислення молодшого школяра складала 1% і в експериментальних, і у контрольних групах. Після завершення формувального етапу дослідження кількість студентів з високим рівнем готовності в експериментальних групах складала 35%, в контрольних – 4,5%. Це пов'язано з тим, що в експериментальних групах, на відміну від контрольних, була впроваджена у навчальний процес ВНЗ система підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра, в контрольних

групах – лише складова змістового компонента цієї системи: у восьмому семестрі прочитано спецкурс: «Теорія і технологія формування культури мислення молодшого школяра». Інтенсивність позитивної динаміки готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра пояснюється ще й тим, що в експериментальних групах заняття проводилися у формі дискусій, прес-конференцій, консультацій, рольових тренінгів; домінували на заняттях ситуації розмірковування, успіху, які забезпечували, перш за все, мотиваційний компонент зазначеної готовності; в контрольних групах – на лекціях викладач передавав студентам певну інформацію, на семінарських та практичних заняттях – здійснював контроль за її засвоєнням, і, як наслідок, студент залишався байдужим до усвідомлення та засвоєння теорії і технології формування культури мислення молодшого школяра, яка пов'язана з оволодіннями знаннями й уміннями діяча.

З використанням t-критерію Стьюдента встановлено, що формувальний експеримент був успішним. Більшість студентів експериментальних груп, студенти з високим і достатнім рівнями готовності до формування культури мислення молодшого школяра (76%), володіють знаннями, уміннями й якостями діяча, які допоможуть їм бути конкурентоздатними на ринку праці.

Проведене дослідження дозволило сформулювати рекомендації для педагогічних працівників системи вищої та післядипломної педагогічної освіти щодо впровадження у процес професійної підготовки теорії і технології формування культури мислення молодшого школяра.

У подальшому дослідженні передбачена розробка організаційно-методичного забезпечення розвитку професійної компетентності вчителя до формування культури мислення молодшого школяра в системі післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографія

1. Митник О.Я. Формування культури мислення молодшого школяра: теорія і практика: монографія / Олександр Якович Митник. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 368 с.

Навчальні посібники

2. Митник О.Я. Логіка. 2 клас. Експериментальний навчальний посібник / Олександр Якович Митник. - К.: Початкова школа, 2002. - 107 с. (гриф МОН України).
3. Митник О.Я. Логіка. 3 клас. Експериментальний навчальний посібник / Олександр Якович Митник. - К.: Початкова школа, 2003. - 112 с. (гриф МОН України).
4. Митник О.Я. Логіка на уроках математики. Методика роботи над завданнями з логічним навантаженням у курсі математики початкових класів / Олександр Якович Митник. – К.: Початкова школа, 2004. – 104 с. (гриф МОН України).

5. Митник О.Я. Навчально-творча діяльність молодших школярів на уроках математики. Методика навчання математики в системі післядипломної освіти / Олександр Якович Митник. – К.: Початкова школа, 2005. – 96 с. (гриф МОН України).
6. Митник О.Я. Логіка. 4 клас. Експериментальний навчальний посібник / Олександр Якович Митник. – К.: Початкова школа, 2005. – 72 с. (гриф МОН України).
7. Митник О.Я. Як навчити дитину мистецтва мислення / Олександр Якович Митник. – К.: Початкова школа, 2006. – 104 с. (гриф МОН України).
8. Митник О.Я. Логіка, 5 клас. Експериментальний навчальний посібник / Олександр Якович Митник. — К.: Початкова школа, 2006. — 72 с. (гриф МОН України).
9. Митник О.Я. Логіка. 2 клас. Експериментальний навчальний посібник. – 2-ге вид. доп. і переробл. / Олександр Якович Митник. – К.: Початкова школа, 2007. – 104 с. (гриф МОН України).
10. Митник О.Я. Логіка. 3 клас. Експериментальний навчальний посібник. – 2-ге вид. доп. і переробл. / Олександр Якович Митник. – К.: Початкова школа, 2008. - 104 с. (гриф МОН України).
11. Митник О.Я. Творча математика. Навчальний посібник для 2 класу / Олександр Якович Митник. - Київ, Початкова школа. - 2007. - 88 с.
12. Митник О.Я. Творча математика. Навчальний посібник для 3 класу / Олександр Якович Митник. - Київ, Початкова школа. - 2008. - 80 с.
13. Митник О.Я. Логіка. 4 клас. Навчальний посібник. – 2-ге вид. доп. і переробл. / Олександр Якович Митник. – К.: Початкова школа, 2009. - 80 с. (гриф МОН України).

Методичні рекомендації і програми

14. Митник О.Я. Творча особистість. Методичні рекомендації / Олександр Якович Митник. - Київ, НПУ імені М.Драгоманова. - 2002. - 28 с.
15. Митник О.Я. Логіка у 2 класі. Методичні рекомендації / Олександр Якович Митник. – К.: Початкова школа, 2002. - 25 с.
16. Митник О.Я. Логіка у 3 класі. Методичні рекомендації / Олександр Якович Митник. – К.: Початкова школа, 2003. - 42 с.
17. Митник О.Я. Курс «Логіка» в системі загальної середньої освіти: програма, календарне планування, методичний інструментарій, поняттєвий апарат / О.Я. Митник //Початкова школа — 2007. — № 10. – С. 29 – 36 (посібник у журналі)

Статті у фахових виданнях

18. Митник О.Я. Розвиток творчого мислення школярів – складова життєвого успіху / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2000. — № 3. – С. 1 – 4.
19. Митник О.Я. Складові іміджу сучасного закладу освіти / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2000. — № 7. – С. 51 – 54.
20. Митник О.Я. Пізнавальні завдання для розвитку творчих здібностей особистості / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2000. — № 12. – С. 34 – 37.
21. Митник О.Я. Контроль та оцінювання навчальних досягнень з логіки у 2 класі / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2004. — № 4. — с. 28–29

22. Митник О.Я. Суб'єктна парадигма в освітньому процесі — основа для взаєморозкриття та взаєморозвитку його учасників / О.Я. Митник //Освіта і управління. — Том 7, число 1, 2004. - с. 142– 147.
23. Митник О.Я. Логіка у 4 класі. Методичні рекомендації. Програма. Календарне планування / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2005. — № 2. — С. 18 – 24.
24. Митник О.Я. Логіка у 4 класі. Методичні рекомендації щодо роботи над розділом «Планування дій» / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2005. — № 3. — С. 21 – 25.
25. Митник О.Я. Логіка у 4 класі. Методичні рекомендації щодо роботи над розділом «Умовивід» / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2005. — № 4. — С. 15 – 19.
26. Митник О.Я. Творчі завдання як засіб формування інтелектуальної культури молодшого школяра / О.Я. Митник // Почат. шк. — 2005. — № 12. — С. 6 – 11.
27. Митник О.Я. Підсумкові (річні) контрольні роботи з математики у початкових класах / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2006. — № 4. — С. 38 – 42.
28. Митник О.Я. Роль психологічних знань у збереженні психічного здоров'я молодших школярів / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2006. — № 7. — С. 10 – 13.
29. Митник О.Я. Логіка у 5 класі. Методичні рекомендації. Програма. Календарне планування / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2007. — № 1. — С. 25 – 32.
30. Митник О.Я. Логіка у 5 класі. Методичні рекомендації щодо роботи над умовиводами з одним засновком / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2007. — № 2. — С. 39 – 42.
31. Митник О.Я. Логіка у 5 класі. Методичні рекомендації щодо роботи над умовиводами з двома засновками / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2007. — № 3. — С. 50 – 54.
32. Митник О.Я. Логіка у 5 класі. Методичні рекомендації щодо роботи над завданнями на повторення вивченого за рік / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2007. — № 5. — С. 37 – 42.
33. Митник О.Я. Дисципліна розуму – складова мистецтва мислення молодшого школяра / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2007. — № 4. — С. 55 – 59.
34. Митник О.Я. Творчі ситуації у навчально-виховному процесі закладу освіти як засіб формування інтелектуальної культури особистості / О.Я. Митник //Обдарована дитина — 2007. — № 4. — с. 52 – 58.
35. Митник О.Я. Технологія формування культури мислення молодшого школяра / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2007. — № 7. — С. 23 – 26.
36. Митник О.Я. Діагностична основа технології формування культури мислення молодшого школяра / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2007. — № 9. — С. 38 – 45.
37. Митник О.Я. Підготовка вчителя до формування культури мислення молодшого школяра – основа формуючого етапу експериментального дослідження / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2007. — № 12. — С. 42 – 43.
38. Митник О.Я. Інтелектуальна культура вчителя як показник готовності до формування культури мислення молодшого школяра / О.Я. Митник //Почат. шк. — 2008. — № 1. — С. 46 – 52.
39. Митник О.Я. Технологія розвитку інтелектуальної культури майбутнього вчителя початкових класів / О.Я. Митник // Почат. шк. — 2008. — № 2. — С. 32 - 38.

40. Митник О.Я. Процесуальна основа технології розвитку інтелектуальної культури майбутнього вчителя початкових класів / О.Я. Митник // Почат. шк. — 2008. — № 4. — С. 44 - 49.
41. Митник О.Я. Діагностична основа технології розвитку інтелектуальної культури вчителя / О.Я. Митник // Почат. шк. — 2008. — № 5. — С. 40 - 45.
42. Митник О.Я. Основні напрямки підготовки вчителя до формування культури мислення молодшого школяра / О.Я. Митник // Почат. шк. — 2008. — № 7. — С. 9 - 13.
43. Митник О.Я. Навчально-творча діяльність молодшого школяра на уроках математики та української мови / О.Я. Митник // Почат. шк. — 2008. — № 12. — С. 46 - 52.
44. Митник О.Я. Методика роботи над завданнями комбінованого характеру на уроках математики та української мови / О.Я. Митник // Почат. шк. — 2009. — № 1. — С. 44 - 49.

Публікації у збірниках матеріалів конференцій

45. Митник О.Я. Саногенний підхід до навчання шестирічок / О.Я. Митник // Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2004. — С. 71 – 73.
46. Митник О.Я. Курс „Логіка” в системі загальної середньої освіти як засіб розумового виховання особистості // Позашкільна освіта у формуванні творчого потенціалу особистості — К.: Університет економіки і права „Крок” — 2005. — с. 13 – 22.
47. Митник О.Я. Творчі ситуації в системі методичних семінарів експериментального майданчика «Перспективна освіта» Університету економіки та права «КРОК» як фактор підготовки вчителя до викладання курсу «Логіка» / О.Я. Митник // Позашкільна освіта: практика, вміння, досвід. — К.: Університет економіки та права «КРОК», 2006. — С. 22 – 32.
48. Митник О.Я. Соціальна сфера інтелектуальної культури вчителя початкових класів як фактор розвитку емоційно-вольових якостей молодшого школяра / О.Я. Митник // Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя: Матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. — К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. — С. 187 – 190.
49. Митник О.Я. Розвиток інтелектуальної культури майбутнього вчителя в процесі навчання у ВНЗ / О.Я. Митник // Вища освіта України – Додаток 3, том V (12) – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». — К.: Гнозис, 2008. — С. 411 – 418.
50. Митник О.Я. Технологія формування культури мислення молодшого школяра та її впровадження у процес професійної підготовки майбутнього вчителя / О.Я. Митник // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. — Вип. XLV. — Слов’янськ: СДПУ, 2009. — С. 222 – 226.

Публікації в інших виданнях

51. Митник О.Я. Навчання як цілісний творчий процес / О.Я. Митник // Директор школи. - 2004. - №39. - с. 11–13.

52. Митник О.Я. Психологія навчання як цілісного творчого процесу / О.Я. Митник // Відкритий урок — 2005. — № 23-24. — С. 34 – 36.
53. Митник О.Я. Логіка. Програма курсу для 2-4-х класів загальноосвітньої школи / О.Я. Митник // Відкритий урок — 2006. — січень. — С. 30 – 36.
54. Митник О.Я. Логіка як засіб формування інтелектуальної культури особистості / О.Я. Митник // Директор школи. - 2007. - №5. - с. 20–21.

А Н О Т А Ц І Ї

Митник О.Я. Теоретико-методичні основи підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2009.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичний аналіз понять: культура, культура мислення особистості, інтелектуальна культура особистості, інтелектуальний розвиток, готовність вчителя до здійснення педагогічної діяльності, педагогічна технологія; уточнено зміст понять: інтерактивний метод навчання, завдання комбінованого характеру, завдання з логічним навантаженням; запропоновані авторські тлумачення понять: культура мислення молодшого школяра, інтелектуальна культура вчителя, розроблено їх зміст та структуру як інтегративних особистісних утворень, в яких представлені взаємопов'язані між собою мотиваційна, пізнавальна та соціальна сфери; окреслено критерії та рівні сформованості культури мислення молодшого школяра, готовності майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

Розроблено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено систему підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодших школярів як складову їхньої професійної підготовки. Розкрито організаційно-методичне забезпечення процесу підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра, а саме: мотиваційну, когнітивну та операційну складові зазначеної підготовки, до кожної складової – завдання, психолого-педагогічні та організаційно-методичні умови їх реалізації.

Ключові слова: інтелектуальна культура вчителя, культура мислення молодшого школяра, технологія формування культури мислення молодшого школяра, модель професійної підготовки майбутнього вчителя, організаційно-методичне забезпечення підготовки майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра.

Митник А.Я. Теоретико-методические основы подготовки будущего учителя к формированию культуры мышления младшего школьника. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 - теория и методика профессионального образования. - Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев. – 2009.

В диссертационном исследовании осуществлен теоретический анализ понятий: культура, культура мышления личности, интеллектуальная культура личности, интеллектуальное развитие, готовность учителя к осуществлению педагогической деятельности, педагогическая технология; уточнен смысл понятий: интерактивный метод обучения, задачи комбинированного характера, задания с логической нагрузкой; предложено авторское толкование понятий: культура мышления младшего школьника, интеллектуальная культура учителя, разработано их содержание и структура как интегративных личностных образований, в которых представлены взаимосвязанные между собой мотивационная, познавательная и социальная сферы; обозначены критерии и уровни сформированности культуры мышления младшего школьника, готовности будущего учителя к формированию культуры мышления младшего школьника.

Разработана научно обоснованная и экспериментально проверенная система подготовки будущего учителя к формированию культуры мышления младших школьников как составляющей их профессиональной подготовки. Раскрыты условия реализации системы подготовки будущего учителя к формированию культуры мышления младшего школьника в учебный процесс вузов, а именно: обеспечение непрерывности подготовки, соблюдение целостности, единства структурных компонентов, создание на занятиях ситуаций размышления и успеха, интеграция психолого-педагогических и методических знаний; внедрение теории и технологии формирования культуры мышления младшего школьника в процесс подготовки будущего учителя. Разработана модель системы подготовки будущего учителя к формированию культуры мышления младшего школьника, в которой отражена профессиональная подготовка будущего учителя начальной школы на протяжении обучения в вузе: с первого по четвертый курс включительно. Описан процесс внедрения указанной системы в учебный процесс вузов на основе контекстного, системного, культурологического, личностно-ориентированного, рефлексивно-деятельного и аксиологического научных подходов.

Раскрыто теорию и технологию формирования культуры мышления младшего школьника в содержании профессиональной подготовки. Изложено содержание авторских методик: методики обучения логике в 2-4-х классах общеобразовательных учебных заведений, методики работы над заданиями с логической нагрузкой на уроках математики, над задачами комбинированного характера на уроках математики и украинского языка.

Раскрыто организационно-методическое обеспечение процесса подготовки будущего учителя к формированию культуры мышления младшего школьника, а именно: мотивационная, когнитивная и операционная составляющие указанной подготовки, к каждой составляющей – задачи, психолого-педагогические и организационно-методические условия их реализации.

Описан процесс овладения теорией и технологией формирования культуры мышления младшего школьника в пределах формирующего этапа исследования. В экспериментальных группах овладение теорией и технологией формирования культуры мышления младшего школьника осуществлялось в процессе изучения психолого-педагогических и профессиональных дисциплин, а в Национальном

педагогическом университете имени М. Драгоманова и в Киевском городском педагогическом университете имени Б. Гринченко – еще и в процессе изучения спецкурса « Теория и технология формирования культуры мышления младшего школьника». Доказано, что значительный потенциал в процессе профессиональной подготовки к формированию культуры мышления младшего школьника имел, введенный в учебный план подготовки студентов, спецкурс «Теория и технология формирования культуры мышления младшего школьника», который был прочитан в VIII семестре учебного года (IV курс). Ведущей целью спецкурса в экспериментальных группах была междисциплинарная интеграция психолого-педагогических и методических знаний по формированию культуры мышления младшего школьника. В результате среди студентов экспериментальных групп и контрольных групп наибольшее количество баллов (42) набрали лишь студенты Национального педагогического университета имени М. Драгоманова и Киевского городского педагогического университета имени Б. Гринченко. В контрольных группах было прочитано только указанный спецкурс. Охарактеризован процесс проверки эффективности профессиональной подготовки будущего учителя к формированию культуры мышления младшего школьника, измерители и показатели ее результативности. Представлены рекомендации для педагогических работников системы высшего и последиplomного педагогического образования по внедрению в процесс профессиональной подготовки теории и технологии формирования культуры мышления младшего школьника.

Ключевые слова: интеллектуальная культура учителя, культура мышления младшего школьника, технология формирования культуры мышления младшего школьника, модель системы профессиональной подготовки будущего учителя, организационно-методическое обеспечение подготовки будущего учителя к формированию культуры мышления младшего школьника.

Mitnick A.Y. Theoretical and methodological foundations of training future teachers to create a culture of thinking of young schoolchildren. - Manuscript.

This is for the degree of Doctor of Pedagogy in the specialty 13.00.04 - theory and methods of vocational education. - National Pedagogical University named after NP Drahomanov. – Kyiv, 2009.

In scientific research is carried out theoretical analysis of concepts: culture, culture of individual thinking, intellectual culture of personality, intellectual development, teacher readiness to implement educational activities, educational technology, clarified the content of concepts: an interactive teaching method, combined nature of the task, the task of logical stress, suggested author interpretation of concepts: the culture of thinking of young schoolchildren, intellectual culture of the teacher, developed the content and structure as an integrative personality formation, which presents interrelated motivational, cognitive and social sphere, outlined the criteria and level formation of cultural thinking younger ones, the future of teacher preparedness to a culture of thinking of young schoolchildren.

Developed, scientifically proven and experimentally verified system of training future teachers to create a culture of thinking of young schoolchildren as part of their

training. Explores the organizational and methodological support for the preparation of future teachers to create a culture of thinking younger ones, namely: motivational, cognitive and operational components of this training, each component - task, psychological, educational, organizational and methodological conditions for their implementation.

Key words: intellectual culture of the teacher, the culture of thinking of young schoolchildren, the technology for building a culture of thinking of young schoolchildren, a model of training future teachers to create a culture of thinking of young schoolchildren, organizational and methodological support for training future teachers to a culture of thinking of young schoolchildren.